

TÖRTÉNELEM

Bencze Mihály : Kiss Sándor honvédezredes

A hős Kiss Sándorról először Tomos Ilkó Sára nagymamám mesélt, átadva mindazt, amit ő is az őseitől hallott. Az iskolában nem beszélt róla a hivatalos történelem. Szerencsénk volt a Kovásznai Miklós, majd a Nagy Béla tanáraink által vezetett rendszeres „tanulmányi” kirándulással, amikor a hősi csaták helyszínét is megismerhettük. Nemsokára, a féltve őrzött és rejtegetett Orbán Balázs könyvben olvashattam bővebben róla, amit Kiss Béláné evangélikus lelkész nő adott kölcsön. Egyetemi hallgatóként, baráti körömmel óvatosan megkoszorúztuk március 15-én a Magyarváron az emlékművet, majd tanárként diákjaimmal is megtettük. Az 1989-es rendszerváltás után, a szabadságharcunk ünnepi megemlékezésének záróhelyévé vált ez a szent hely. 2004. október 29-én a négyfalusi tanácsülés jóváhagyta Dávid István azon javaslatát, hogy a Bolnok alatti utcát *Kiss Sándor ezredes* utcának nevezzék. A papolci gyülekezet 2004-ben a református templom belső falára egy emléktábla elhelyezésével róta le Kiss Sándor iránti kegyeletét. A táblán a következő felirat olvasható: *Kiss Sándor huszárezredes (1809-1849) 2004. III. 15.* 2005-ben Bencze Mikolt megalapította a *Kiss Sándor Barcasági Baranta csapatot*, ami azóta is rendszeresen szerepel nemzeti ünnepeinken és a Szent Mihály napi rendezvényeken, most már Fejér András vezetésével. Ha diákjainktól megkérdezzük, hogy ki volt Kiss Sándor, a semmitmondó válaszok csak elkeserítik a kérdező tanárt, mert az a nép, aki nem ismeri és nem tiszteli a múltját, elvesz a történelem színpadán.

Kiss Sándor 1809-ben született Papolcon, egy kisbirtokos székely nemesi családban Apja császári-királyi őrnagy volt a határőrezredben, ezért Sándor fia utásziskolát végzett a Bécs melletti Korneuburgban. Éles eszű tanuló volt, 1821-től már hadfiként szolgált a 15. székely határőrezredben. Az 1848-49-es szabadságharc idején augusztustól a délvidéki harcok egyik hőse, és így 1848 elején már alszázadosi rangot kap. Katonai karrierje gyorsan emelkedett, október 1-jétől főszázados lett a honvédséghez csatlakozó 11. huszárezrednél, ahol decembertől őrnagysztyályparancsnokká léptették elő. Kossuth 1848. december 1-jén az erdélyi honvédsereg élére Bem József tábornokot nevezte ki, akit a Székelyföld katonai állapotáról Kiss Sándor háromszéki huszár őrnagy és Gál Sándor csíki ezredes tájékoztatta. 1848 nyarán a háromszéki és csíki közös székely huszárezredet Magyarországra vezényelték, és ennek a lovasegységnek let Kiss Sándor a parancsnoka. Ez az egysége és a háromszéki határőr-gyalogezred egyik, szintén Magyarországra vezényelt zászlóalja 1848 decemberében csatlakozott Bemnek Erdély felszabadítására induló hadseregéhez, ettől kezdve hónapokon át Bem seregében harcolt; és Bem legkedveltebb tisztjei egyike lett. 1849. január 21-én a Nagyszeben melletti hősi csatában elért eredményéért alezredesi ranggal tüntették ki a 11. huszárezredben, és egyben az erdélyi hadsereg dandárnoka is lett. A március 11-én zajlott második nagyszebeni csatában való

helytállásáért ezredesi rangot kapott, és a 11. huszárezred parancsnoka és hadosztályparancsnoka let. 1849. április 8-án Bem tábornok érdemjellel tüntette ki Kiss Sándor ezredest. 1849 tavaszán Bem jónak látta Erdélyt hat katonai körzetre osztani, és a Brassó vidékéből álló hatodik körzet élére, Kiss Sándor parancsnokot kinevezni, valamint a tömösi különítmény élére Szabó Nándor alezredest. A Barcaságon egy 5330 honvédből álló dandár volt elhelyezve Kiss Sándor ezredes parancsnoksága alatt, amit célszerűen felosztott a Kárpát-kanyar védővonalán. Innen a tömösi-szorosban harcoló, és onnan visszahúzódó Szabó Nándor seregének segítségére sietett, ahol a huszonnolcezer feletti orosz túlerővel és osztrák sereggel találta szemben magát. Brassóban volt a 86-ik honvéd zászlóalj két százada Vas István és László Károly századosok vezénylete alatt és egy osztály székely huszár Daczó Zsigmond őrnagy, Moján Dániel segédtiszt, Gábriáni József, Gyárfás Samu, Reznek Károly századosok és Popa hadnagy vezetése alatt. A Bodza és ó-sánci szorosokba, hol a támadás szintén lehetséges volt, nem jutott több mint a 85-ik zászlóalj két százada Hengel Béni és Vatán századosok vezénylete alatt. A törcsvári szorosban: Krasznay Pál őrnagy parancsnoksága alatt egy ujonc honvéd zászlóalj, és a hétfalusi zászlóaljból 3 század Mirse Dénes, Dávid Lajos századosok, Szöcs Dániel főhadnagy, Vén Ferenc és Orbán János hadnagyok vezetése alatt, a tömösi szorosban, hol Szabó Nándor alezredes volt a parancsnok, következő csapatok álltak: négy század a 85-ik zászlóaljból Mara Gábor őrnagy vezetése alatt segédtisztje volt Székely Dénes; századosok: Bereczky László, Botár Ödön, Medveczky Béla, Nagy Károly; hadnagyok: Balogh József, Paskó Antal, Kis György, Könczei Albert, illyefalvi Lőte József, Gergely Ferenc és Biró Ferenc. Ezen négy századon kívül ott volt az Udvarhelyszéken alakult 7-ik határvéd zászlóalj, melynek őrnagya Jánosi József volt; századosok voltak: Sebestyén Sándor, Frank József, Ugron József, Lázár Mihály, Gyulai Ferencz, Bajkó András; főhadnagyok: Derzsi János, Bereczky Zsigmond, Fodor Károly, (hunyadi m.) Sándor János, Bajkó József, Haricska József, László János; hadsegéd Barabás József; főorvos Szakács István. Egy század Borbáth-huszár, melynek századosa volt a csapatot alakított Borbáth László; hadnagyok: Gidófalvi Lajos, Gidófalvi Gábor, Benedek Ferencz, és 120 fős legénység. A tüzérség volt mindössze hét ágyúja volt, Semsey Tamás tüzérszázados parancsnoksága alatt, hadnagyai voltak: Bora István és i Molnár József. Eleinte még a Tömösön volt a 86-ik honvéd zászlóalj két százada is, Tuzson János őrnagy, Dávid Péter és Szász Dániel századosok vezénylete alatt; de ezen két század már a csata előtt a tömösi és törcsvári szorosok közt levő Siboti állomás megszállására rendeltetett, a hol Tuzson János parancsnoksága alatt e két század gyalogság, egy lovas század és két kis hegyi ágyú képezte az oroszok elleni erőt. A tömösi őrsereg állomása a határszéli Prédiál-tetőnek egy a Právoda völgye felé kirugó s a Prédiálra feljövő út uralgó hegyfokán volt. Az előőrsön levő udvarhelyszéki határvédzászlóalj a Borbáth-huszárokkal kezdték meg és folytatták, ritka bátorság és rettenthetetlen hősiességgel a négy napig tartott előőrsi csatározásokat, mely folyton az oroszok visszaüzésével végződött, mire nagy befolyással volt Molnár József tüzér hadnagy oroszláni bátorsága, ki négy kis ágyújával roppant öldöklést vitt végbe az ellenség között. Június 17-én hajnalban Lüders tábora közelgett hazánk határaihoz, melyet az osztrákoknak bedoldolgozó Józsika János áruló magyar százados vezetett. Június. 18-án reggel már az előőrsök a szkid kolostornál ösztűztek, ami az orosz előcsapat visszaüzésével végződött. Semseynek a Prédiál kolostornál elhelyezett ágyúi, és a székelyek hatalmas sortúze, az előre nyomult oroszok közt nagy pusztítást végzet. Dyck tábornok husz ágyúja mellé még másik husz érkezett, és Lüders serege előrenyomult, a bekerítettéstől tartó kis székely sereg a Prédiál-tetőn levő második védsánc mellé húzódott vissza. Szabó Nándor délutáni 3 órakor a visszavonulást elrendelte, mert az oroszok elfoglalták a Prédiál tetőt. Az egész haderőnk a Magyarvárhoz vonult vissza. Ekkor érkezett meg Kis Sándor a Daczó Zsigmond által vezénylett székely huszár-osztálylyal, s a vezényletet maga vette át. Kis egy kétségbeesett utolsó erőfeszítés után átlátva, hogy a Prédiál tető visszafoglalása a rendelkezése alatt álló csekély erő és tüzérséggel lehetetlen, megkezdte visszavonulását a Magyarvárhoz, az egykori Hammas-bérchez. Lüders a magyar sereg reggeli támadó harcából átlátva, hogy mily bátor, elszánt, s a visszahúzódásból megítélhetőleg jól vezényelt haderővel van dolga, el volt készülve az ellentállásra s azért Dyck osztályának nyomába ő maga is a sereg zömével harckészen tört előre. Kiss Sándor alól lovát lötték ki, és egy szikláról visszapattanó kis golyó lábát sebezte meg; de ő másik lóra pattant, és vágatott az előretörő negyedik rohamoszlop felé. Az oroszok számára bevehetetlen volt a Magyarvár. Tavasszal a Tömös-völgyébe látogató Bem tábornok a kézdívásárhelyi Szász Dániel mérnökkari századost bízta meg, hogy a szorosot egy sáncerődítménnyel zárja le. 1849. április-május hónapokban, mindössze hat hét leforgása alatt igen jól megépített erődítményt emeltek. Gebauer nevű brassói áruló szász erdész, ismerve a rejtett hegyi ösvényeket, a Posztovár völgyében levő csempészek ösvényén néhány zászlóalj muszka gyalogságot fölvezetve, az Alsó-Tömösön alól levő Drága völgyén lekalauzolta. Ezek hátban, az orosz sereg zöme szemben és oldalt támadta meg a kis honvéd sereget. Iszonyú élethalálharc kezdődött, melyben egy 25 ellen harcolt, míg a megmaradt hovádek Szabó Nándor vezénylete alatt, a hátulról támadókon átvágták magukat, a megmentett ágyúkkal a Kőhavas erdőségein és Hétfalun át elmenekültek, hogy június 27-én a kökösi hidnál újra homlokot fordítsanak, és győzelmet arassanak a Tömösön betört muszkák felett. Kiss Sándor karján és lábán sebet kapva, leesett lováról. Az út mellett mindenütt halmok emelkednek, s a hétfalusiak Orbán Balzs idejében még számszerint meg tudták mondani, hogy itt ennyi, ott meg annyi honvéd van eltemetve, kik drágán adták életüket, mert a szomszédos orosz halmok mindenütt három-négyszer annyi halottat tartalmaznak. Tömösön alól ismert volt az a kert, hol Kiss Sándor a hős vezért elfogták; mert a vezér vérvesztése miatt elalélt, de nem halt meg, s midőn seregét elvonulni látta, utolsó erejét egybeszedve kapaszkodott egy gazdátlanul száguldó lóra, s rohant, hogy honvédeit beérje, megállítsa; de midőn azok elhúzódtak, midőn a haza védsorompóit áttörve, a vad ellenséget mindenfelől győzelemittason előre törni látta, akkor bár az erdőbe föltre lophatta volna magát, de egymaga megállott, s addig harcolt az őt

körülzáró kozákokkal, míg újabban kapott sebei következtében alétan esett le lováról, és élve jutott az ellenség kezébe. Ezen a helyen a hétfalusi legenda szerint forrás tört fel, ami azóta is Sándor-forrás néven ismert. A cári sereg elfogatta, majd átadta Kiss Sándort az osztrákoknak, akik Csernicba szállították, és figyelmesen ápolták, hogy egy újabb akasztott magyarral retentsék el az utókort a szabadság eszméjétől. Az egyik változat szerint Kiss Sándor a brassói Langer orvostól az attila gombjába rejtett méreggel 1849 júliusában végzett magával, hisz neki a magyar szabadság életcélja volt, és nem szeretett volna osztrák kézben megaláztatottan meghalni. Egy másik változat szerint a csata helyszínén halt meg. Ez volt a barcaságiak thermopülai ütközete, és így lett Kiss Sándor a barcasági Leónidász. Emlékét a helyszínén egy róla elnevezett forrás, illetve a Magyar Mérnök- és Építész- Egylet által a csata helyén 1879. szeptember 25-én állított emlékmű őrzi, melynek avatásán a brassói magyar dalárda is énekelt, és amelyen Koós Ferenc egykori brassói tanfelügyelő, 1848-49-es huszárként vett részt. Kiss Sándorról egy régi rajz után Bellony László elkészíti portréját (akvarell, színezett litográfia, 21x28 cm). Egy kicsit elszomorító, hogy a hétfalusi lelkészek és tanítók nagy része a szabadságharcban résztvevő hétfalusiakról, és a környékbeli csatákról kevés adatot mentett meg, pedig ők lettek volna a legilletékesebbek, hogy ezt a rengeteg információt nekünk átadják. Szerescse Orbán Balázssal, aki 1873-ban a *Székelyföld leírása* hatodik kötetében mindezeket megmentette.

Az 1867-ben Szibériából amnesztiával szabadult lengyel foglyok hozták az első hírt Petőfiről, közülük Wiszniewskynek a neve megtalálható a csitai levéltárban. Már Jókai Mór elkezdte a Petőfi sírját kutató expedíciónak a megszervezését. Hiába interpellált a parlamentben, a belügyminiszter elutasította. Az első világháború után, a Bajkál-tó mellé deportált hadifoglyok számoltak be 80-90 éves eloroszosodott egykori magyar 1849-es szabadságharcosokkal való találkozásukról. Svigel Ferenc nevű hadifogoly egy sírtábla képét is elhozta: „Alekszander Sztepanovics Petrovics, vengerszkij maior i poet” sírjáról. A. Tjivanyenko és E. Djomin, valamint Vaszil Pagirja elkezdtek kutatni a magyar hadifoglyok után a burját fővárosban. Illyés Gyula is írt egy 1936-os újságcikk nyomán a szovjet Írószövetségnek, és felkérte, hogy kutassanak Petőfi után. Zilahy Lajos is írt világháborús hadifoglyok kinti 48-asokkal való találkozásairól. Csák Gyula író, és a magyar származású A. Herskovics szovjet irodalmár már jártak a barguzini temetőben. Eliaszov professzor hagyatékában fantasztikus elbeszélést találtak

Petőfőről. Közben megtörtént a hivatalos magyar expedíció is barguzinban, de még a mai napig nem tisztázódott Petőfi sírja, és csontváza. Kéri Edit könyvet is írt az elért eredményekről. Az 1990-es évek után kezdtek előkerülni az addig elérhetetlen levéltári adatok is. Andics Erzsébet 1965-ben megjelentetett egy háromkötetes forrásgyűjteményt az 1848-as forradalomról. Ebben az egyik német nyelvű irat kelte: 1849. május 14. Bécs. Tartalma: Minisztertanácsi Jegyzőkönyv. Itt Schwarzenberg előterjeszti- a bécsi orosz nagykövettel való előzetes megbeszélés után-, hogy az oroszok, akik nagy sereggel segítenek a magyar háborút letörni, transzportálhatják a magyar foglyokat Észak-Ázsiába, Szibériába és Kamcsatkába. Ezt június 3-án írta alá Ferenc József. A segesvári csatában harcoló Lüders tábornok jelentését tanulmányozta A. Herskovics. Lüders több mint kétezer fogoly átirányításáról ír Bukovinába: „A tiszteket elkülönítettük...Bem adjutánsa...és intendánsa, Kiss és Becsei, akiket, mint fontosabbakat, Bukarestbe fogunk küldeni...”. Ez egy nagyon fontos adat, hisz Kiss Sándort öngyilkosnak, Becsei Edét pedig hősi halottnak tartja a magyar történelem. Ezen a történelmi vonalon tovább kell nyomozni, mert megtörténhet, hogy Kiss Sándor és Becsei Ede szibériai rabként fejezte be az életét, és ott nyugszanak valamelyik szibériai temetőben.

BENCZE, Mihály: Sándor Kiss — the Colonel of the 1848-49 War of Independence

In this paper the life and military career is provided of Sándor Kiss, a prominent military leader of the 1848/49 War of Independence. Regarding the contradiction in sources related to his fate after the crushing of the Hungarian independence movement, it is suggested that further research should take place to clarify where and how ended his life this Hungarian hero.

Bérczi Szaniszló : Hun-szkíta művészet¹

A hun-szkíta művészet egykor átfogta az eurázsiai sztyeppeövet. Ahogy gazdagodik a régészet által föltárt művészeti kincs Eurázsiaiában, úgy bontakozik ki azokban is a fölismerés, akik eddig nem vették észre: a két nagy lovasnép közös örökség hordozója. Ebből a közös örökségből könnyű válogatni azoknak, akik e nagy sztyeppei nép mindkét elnevezésű ágának leszármazottai és hagyományörzői.

Bérczi Szaniszló, Budapest, 2008

1. ábra. A füzet elülső borítóképe.

A hun-szkíta művészet leletanyaga a sziklarajzoktól, a bronz, fa, kerámia tárgyakon, falfestményeken és királysírok szőnyegein lelhető föl. De a közös dépdalkincs, népmesék és táncok, ruházkodási, főzési életdarabok is mind őrzik és fölismerhetővé teszik az egykor mozgalmas életet élt népek műveltségét. A kocsi szó pedig, amit a tárgy révén a két óceán között mindmáig ismernek és használnak, rámutat az egyik legfontosabb életmód-meghatározó civilizációs fejlesztésükre (ma úgy mondanánk, hogy csúcstechnológiai alkotásukra), a ló vontatta kocsira.

¹ A szerző rajzaival.

2. ábra. A füzet hátsó borítóképe.

Az egyik mélyre nyúló műveltségzál a nyelvünk. Szavai szétszórva Eurázsia minden népének nyelvében gazdagon használatnak ma is. A különböző korokban élő kapcsolatok különböző kori lenyomatát is megőrizték a korabeli hun-szkíta műveltségi közösség nyelvének. Legszebb példája ennek a ló és a szarvas, mint kiemelt állat tisztelete. Valamikor a jégkorszak után őseink az északra vonuló állatokat követték és a szarvas volt a mindenes állatuk. Ahogy ma a lappok, ők is minden porcikáját fölhasználták életük fönntartására. A szarvas tisztelete mindmáig él és a hun-szkíta népek a legkorábbi időkben szarvastisztelő népek voltak: a szarvas népei.

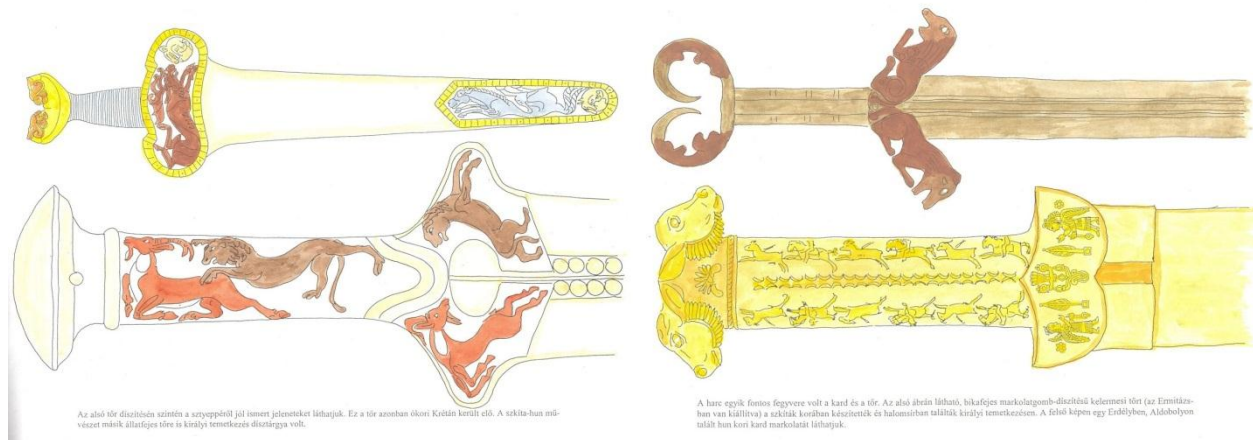

3. ábra. A ló átöltöztetése a szkíta-hun művészetben. A bal oldali ábra Pazirikból, az Altáj-hegységből, Oroszországból, a jobb oldali ábra Nalingaotuból, Ordoszból, Kínából.

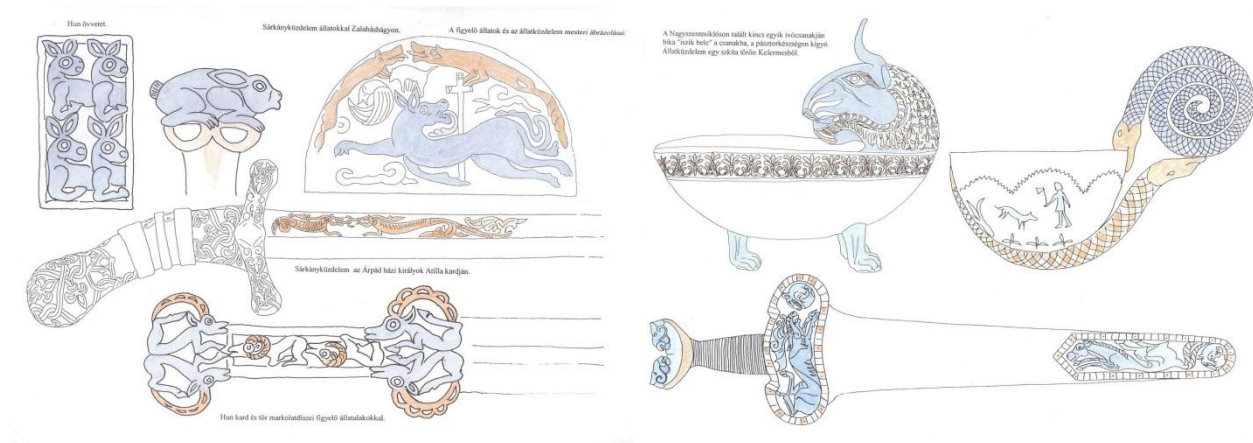
Csodaszarvas mondánk ezt a korszakot őrzi. Később azonban, a ló háziasításával és a sztyepei ember társául választásával a ló fokozatosan átvette a szarvas szerepét. A szarvas-ló átrétegződést sok-sok nyom őrzi. Pazirik királytemetkezéseinek szarvassá átváltott lova, ordoszi csőröslő ábrázolások hatalmas madárfejes szarvasagancsokkal és a kínai nyelv lu szarvasa mind ennek az átrétegződési iránynak a maradványai: a szarvas szerepét a ló fokozatosan átvette az állatkultuszban.

Pompás tárgyai a hun-szkíta művészetnek a bronz tükrök is, melyek néha egyszerre vannak díszítve lóval és szarvassal is. Az egyikén például a két állat a fogantyú két végén helyezkedik el. A szent állatok e párjának a „nemzedékváltását” a régi szarvasos idők óta a ló kultuszáig számos tanújelét figyelhetjük meg a lovak említett szarvassá történő öltöztetésében (Rudenko, 1953), és az agancsos-csőrös loábrázolásokban (Érdy, 2001).

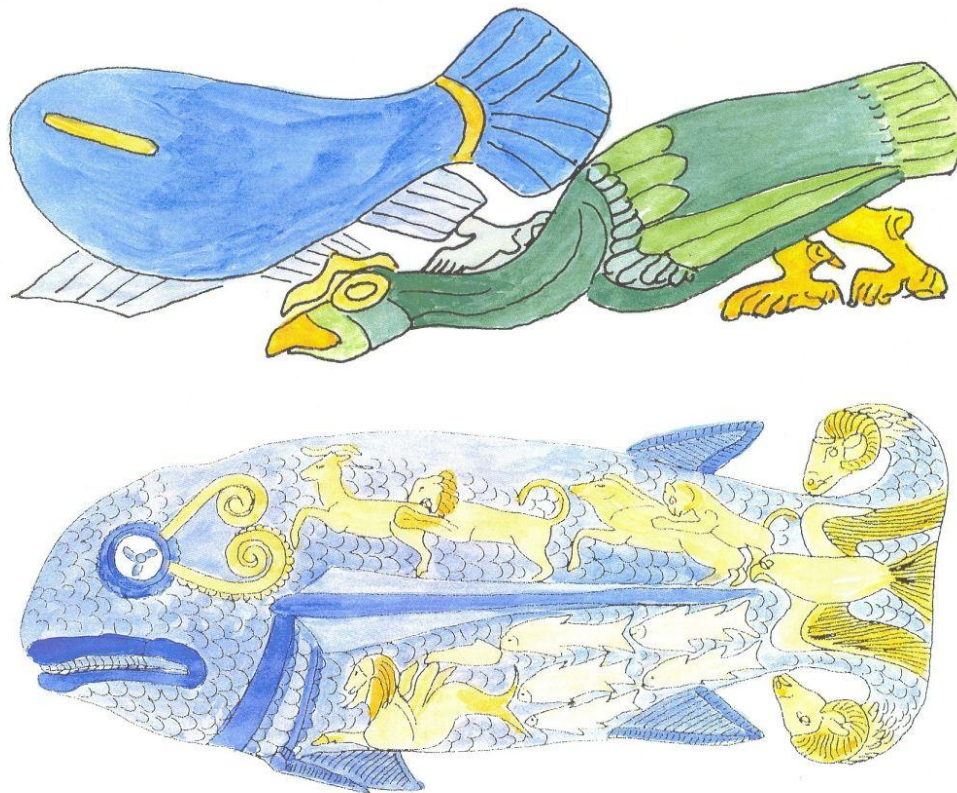
Későbbi korszakot őriznek a bronzfegyverek. Sajátos alakjuk végig megtalálható a sztyeppe világában Kínától Magyarorszáig. Erre a sajátos vonulatra már a Mezopotámiai művészetek c. füzetünkben is hivatkoztunk (Bérczi, 2005).

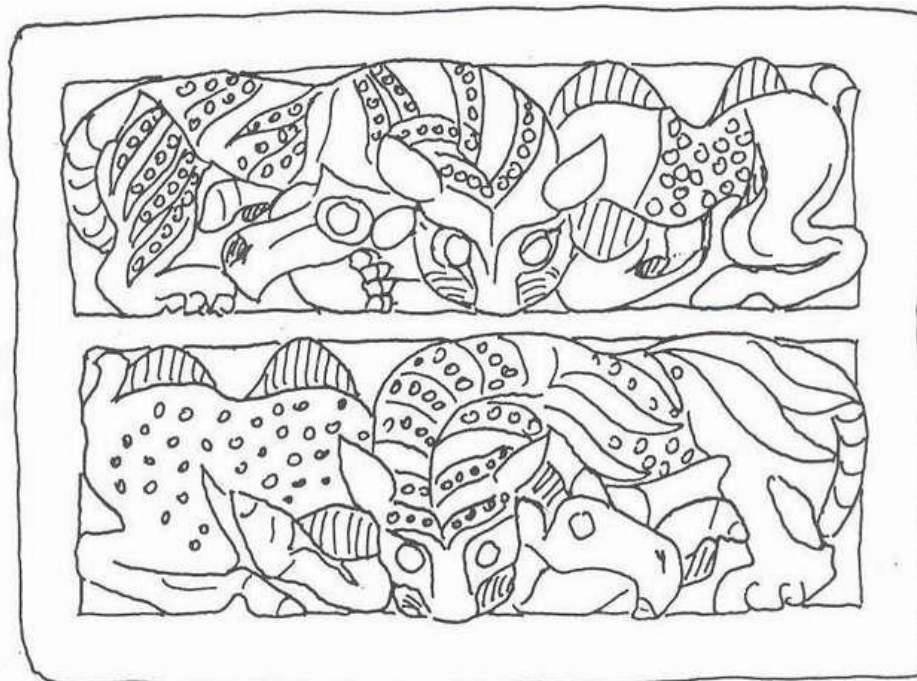
4. ábra. A leggazdagabb leletanyagot a hun-szkíta művészetből a bronzból készült eszközök, fegyverek, kések, egyszerűbb övdíszek, csengők képviselik. Rajtuk gazdagon jelen van az eurázsiai hun-szkíta állatalakos díszítés.

5. ábra. Gazdagon borítja a használati tárgyakat a nevezetes hun-szkíta állatművészet is. A sárkányos küzdelem, az ivócserének ivóval szembenező figurái, a figyelő kisállatok, mind olyan ősi és kimeríthetetlen ábrázolás világot képviselnek, ami mindmáig élő a közösségi művészetekben, egész Euráziában.

6. ábra. Egyik jellegzetes állatpár: a hal és madár jellemző a hun-szkíta díszítőmotívumokra: a felső Pazirikból, Oroszországból, az alsó Wettersfeldéről, Lengyelországból (Kr. e. 5. század).

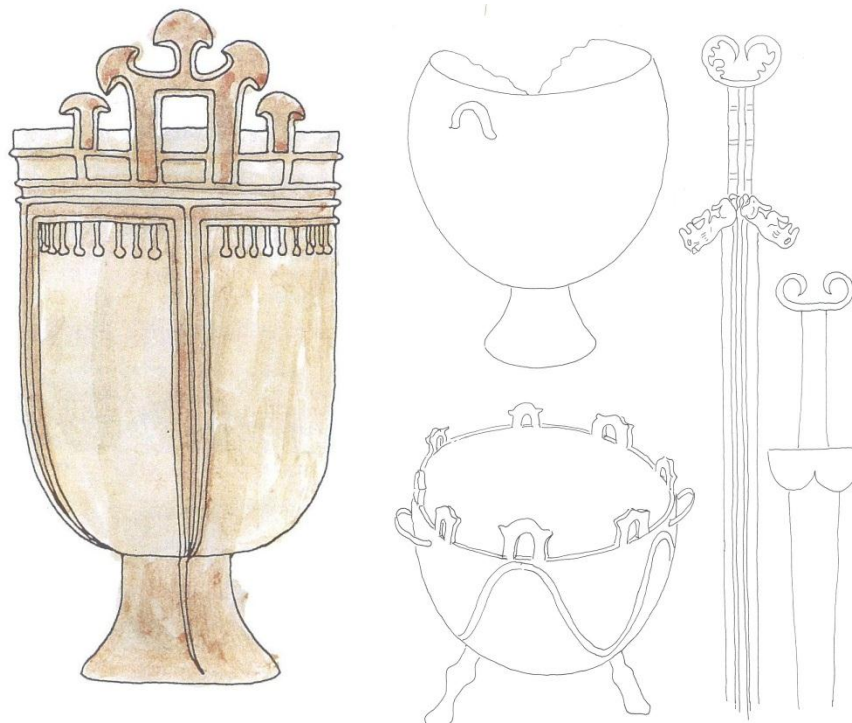
7. ábra. Állatküzdelmi jelenet egy ezüst csaton, Xigoupanból, Kínából.

Vadászjelenetek ábrázolása. A jelenetet a kínaiává hunok és utódaik is tovább vitték, fejlesztették, gazdagították.

8. ábra. Falfestmény hátranyilazásos vadászjelenettel a hun-szkíta korból, Dunhuangból, Kínából.

Jellegzetes használati tárgyai a hun-szkíta világnak a bronz üstök. Érdy Miklós több mint 200 hun üst régészeti adatát gyűjtötte össze a Kínától a Kárpát-medencéig vezető út mentéről (Érdy, 2001). A legutóbbi ilyen lelet Rádpusztáról került elő Magyarországon.

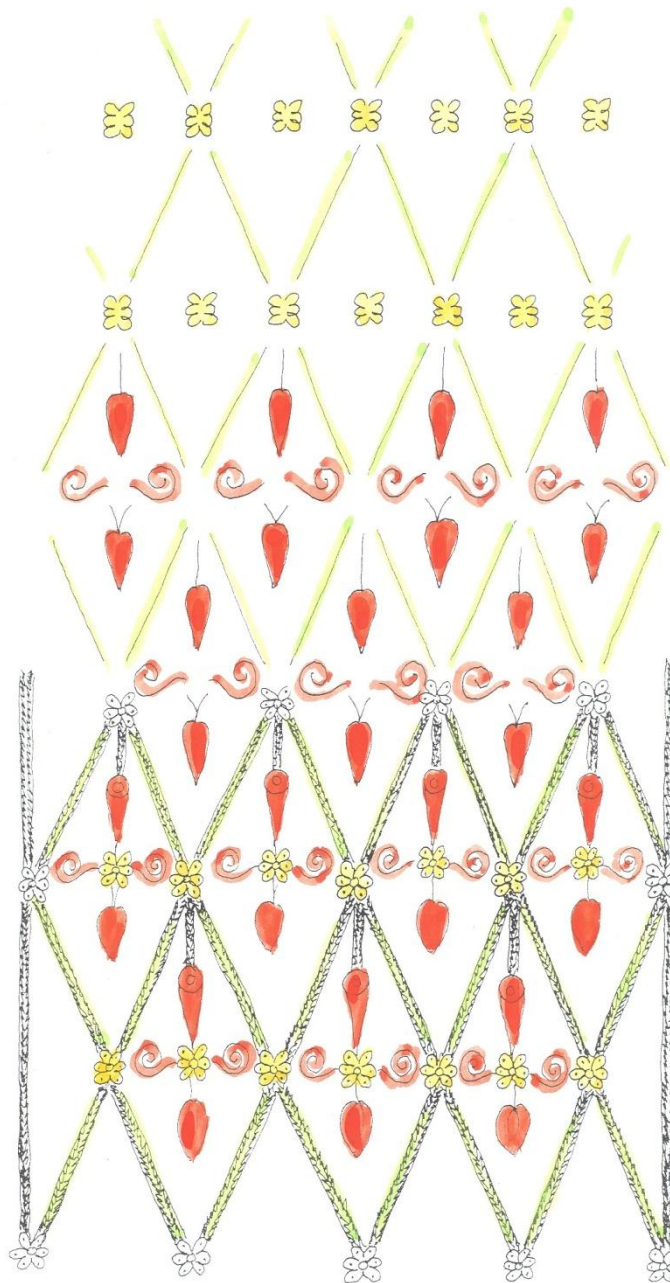
9. ábra. Bronz üstök a Kárpát-medencéből, Uljapról, Oroszországból és Scortaruból, Romániából (a kardok a Kárpát-medencéből valók, a budapesti Szkíta aranykincsek kiállításról).

Talán a legismertebb hun-szkíta használati tárgy és kisplasztikai műalkotás a kettős csat az öv díszek köréből. Leghíresebb darabja a szibériai aranykincsből, Nagy Péter cár gyűjteményéből ismert, Szentpétervárról, az Ermitázsából. Ez az ún. B-típusú kettős csat az egyik klasszikus példája annak, hogy a kétféle megnevezésű régészeti anyag – hun és szkíta – egyveretű. Ilyen csatok az ordoszi vidéknek is jellegzetességei, de Szentpétervárott a szkíta anyagba helyezték. (Ez a csat őrzi a Szent László legenda pihenési jelenetének egy igen régi ábrázolását.) (Bérczi, 2000, 2004, 2007, 2009).

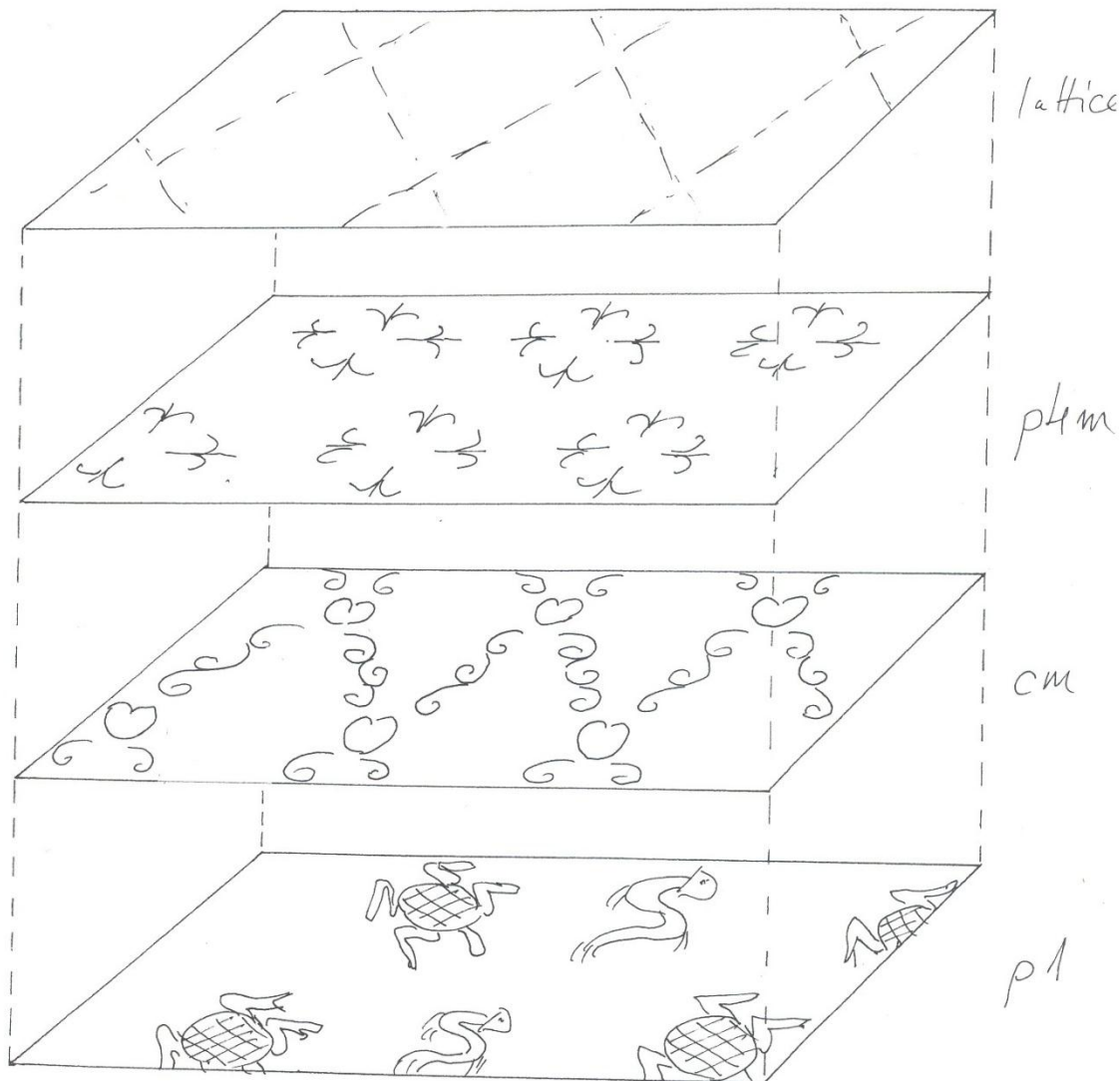

10. ábra. Övcsatpárok képezik a hun-szkíta művészet egyik legszebb gyűjteményét. S ahogyan Kínában a mintázatokot jáde-kőből faragták ki a fejedelmek részére, úgy nálunk a közösségi díszítőművészet hozta be a szakrális térbe a régi időket fölelevenítő részletet a Szent László legenda egyik fejezetében. Az ordoszi bronzoktól a Kárpát-medencéből ismert Szent László legenda pihenési jelenetekig tart ennek a csodálatos jelenetnek a jelenléte Euráziában.

Egyik új fölfedezés a hun-szkíta díszítőművészetben található etnomatematika. A művészeti alkotások széles köre őrzi ezt a tudást és elmeséli a figyelő szemek számára, hogy milyen sokféle síkszimmetria mintázatot alkalmaztak a hun-szkíta mesterek. Rövid áttekintésünkben két ilyen együttest mutatunk be, melyek a szakirodalomban többször szerepeltek már (Bérczi, 2011, 2012).

11. ábra. A díszítőművészeti matematika külön érdekessége a hun-szkíta művészetnek. Eurázsia őskori etnomatematikájának egyik nagy fejezete ez a terület. Itt most a Kul Obában lelt fejként mintázatot mutatjuk be, amelyen három különböző síkbeli szimmetria mintázat van egyesítve: a cm , a pm és a cmm . Ezt az alkotást a hun-szkíta művészet szkíta ágához sorolják (Bérczi, 2011).

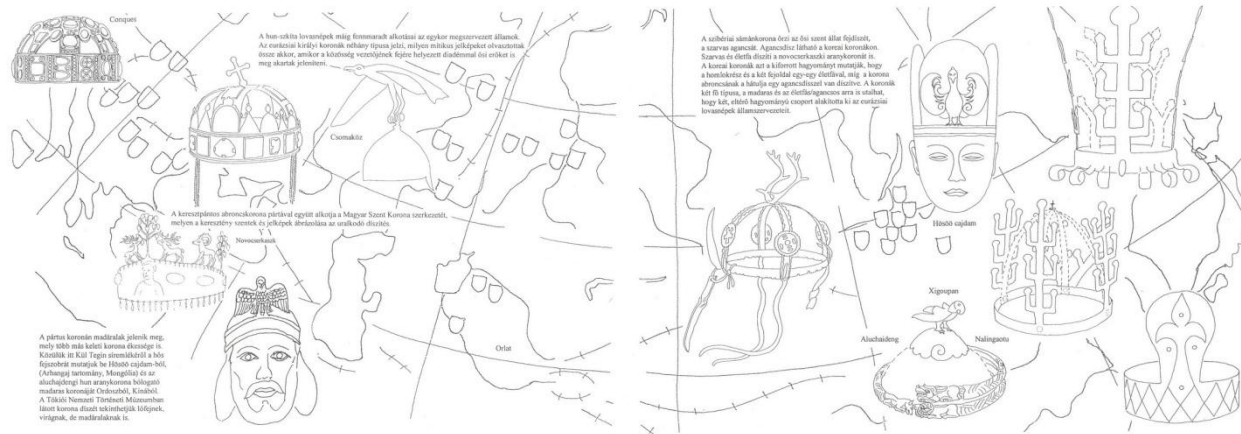
12. ábra. A díszítőművészeti matematika egy másik érdekessége a hun-királysírnak nevezett Noin Ulában föltárt sírból vált ismertté. Szőnyegek mintázata is többretegű eurázsiai ókori etnomatematikát őriz, melyen szintén három különböző síkbeli szimmetria mintázat van egyesítve: a $p1$, a cm és a $p4m$. Ezt az alkotást a hun-szkíta művészet hun ágához sorolják (Bérczi, 2012).

Füzetünk tehát ebből az eurázsiai közös örökségből válogat. Eurázsia a földolgozott művészeti emlékek adathorizontja. A tárgyaktól mindmáig fölsejlő egyik legkorábbi horizont az andronovói műveltség, amely a Kr. születése előtti 2. évezredben terjedt el a sztyeppén. E műveltség számos eleme mindmáig él az e tájakon élő népeknél. Ezek közül a legismertebb talán az evőeszközöket és a fegyvereket díszítő állatalkos ábrázolások köre. Ivócsanakokra még a 19. századi pásztorművészetben is kerültek állatábrázolások. Ugyanilyen ősiek az állatküzdelmi jelenetek. Korábban Ruyenko, napjainkban Minjajev mutatott rá arra, hogy mezopotámiai hagyomány folytatódik ebben az ábrázolásban.

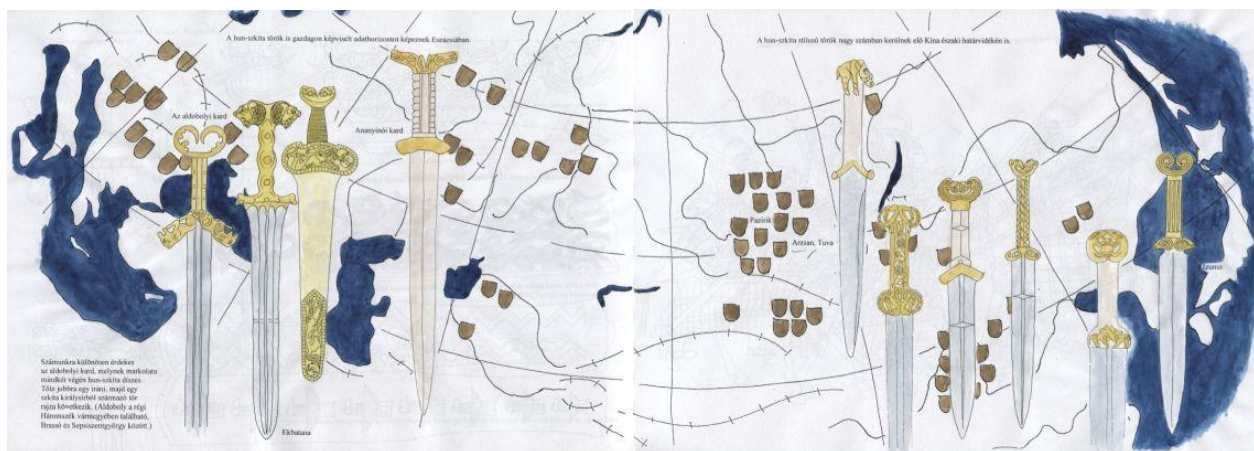
A hunoktól indulva elterjedt számos hagyományt gyűjtött össze Érdy Miklós és fontos összehasonlító munkát végzett a honfoglaló magyaroknak és az előbb ázsiai, de később európaivá vált hunok régészeti leletein. Ezek egyike a legnagyobb

méretű tárgyi lelet, a bronzból öntött hun áldozati üst, amely végigkíséri a hunokat és kirajzolja vándorlási út vonalát Észak-Kínától és Mongóliától egészen a Kárpát-medencéig. (A bronz üstök a szkíta királysírokra is jellemzők a dél-oroszországi sztyeppén.). Egy másik fontos leletcsoport a temetkezés módja: ami e lovasnépeknél a részleges és a jelképes lovas temetkezés volt és jellemző mind a hun, mind a honfoglaló magyar sírokra.

Ábragyűjteményünkben koronák és kardok, állatábrázolások és vadászatok, a nomád élet darabjai elevenednek meg. Szerepel kedves emlékünknél, a Szent László legenda is. A füzet megeleveníti az elmúlt 4000 év közös eurázsiai műveltségkincsének néhány jellemző darabját. Olvasásához és festéséhez jó szórakozva- tanulást kíván a szerző.

13. ábra. Az eurázsiai népek díszítőművészetében sajátos helyet foglalnak el a koronák. Az eurázsiai horizontra vetítve láthatjuk, hogy milyen távoli rokonságok is megőrződtek ebben a kultikus tárgyban is. Keresztpántos koronát találunk Koreában is, és Diószegi Vilmos gyűjtéséből ismerünk ilyenek Szibériából is, sámánkoronaként. A koronák egy másik jellegzetes díszje a madár. A hun-szkíta hagyományokat máig sok mindenben őrző népeknél mindkét korona típus ismert és kedvelt volt. Ez a tárgy is mutatja, milyen sok föltárássra váró kincs rejtőzködik még Euráziában, és hogy milyen sok kérdés megválaszolásában segít majd az összehasonlító eurázsiai műveltségretegződés kutatás.

14. ábra. Az eurázsiai népek díszítőművészetében a Kr. e. első évezredben az állatdíszítéses török és kardok a Kárpát-medencétől Kínáig elterjedtek voltak a hun-szkíta lovas népek vándorlási nyomán.

15. ábra. Ugyancsak elterjedt volt a Kr. e. évezredben az edényművészetben az ivócsanakok és asztali tálak olyan megformálása, hogy a csanakot ajkához emelő ember szembe nézzen egy állattal. Ilyen alakú pásztorkezéséget még a 19. században is faragtak a juhászok a Kárpát-medencében.

Irodalom:

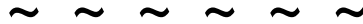
- ✚ Artamonow, M., Forman, W. (1970): *Goldschatz der Skythen in der Ermitage (Szkíta aranykincsek az Ermitázsban)*. Artia, Prága és Szovjetszkij Hudozsnyik, Leningrád, 1970.
- ✚ Bakay K. (1997, 1998, 2005): *Őstörténetünk régészeti forrásai. I. II III.* Miskolc;
- ✚ Bárdi L. (1993): *Őseink nyomában a Távols-Keleten. Expedíció a Selyemút mentén*. Pannonia K. Pécs;
- ✚ Bérczi Sz. (1986): Escherian and Non-Escherian Developments of New Frieze Types in Hanti and Old Hungarian Communal Art. in: *M. C. Escher: Art and Science* (szerk. H. S. M. Coxeter et al.) 349-358. old. North-Holland, Amsterdam (ISBN 0 444 70011 0)
- ✚ Bérczi Sz. (1987): *Szimmetria és techné a magyar, avar és hanti díszítőművészetben*. Leuveni Katolikus Egyetem, Collegium Hungaricum, (Katalógus a kiállításokhoz). 59 old. Leuven;
- ✚ Bérczi Sz. (2000): Katachi U Symmetry in the Ornamental Art of the Last Thousands Years of Eurasia. *FORMA*, 15/1. 11-28. Tokyo;
- ✚ Bérczi Sz. (2004): The Role of Curie Principle in Understanding Composite Plane Symmetry Patterns: New Ethnomathematic Relations in Ancient Eurasian Ornamental Arts from Archaeologic Finds of the Period 1. M. B. C. and 1. M. A. D. *FORMA*, 19/3. pp. 265-277. Tokyo
- ✚ Bérczi Sz. (2005a): *Adathorizontok Euráziában I.* TKTE, Budapest;
- ✚ Bérczi Sz. (2005b): *Szibériai művészetek*. TKTE, Budapest;
- ✚ Bérczi Sz. (2007): A hun-szkíta ornamentika geometriai törvényei. *Magyar Szemle*. Új folyam XVI. 1-2. sz. (2007, Febr.) 83-100. old.
- ✚ Bérczi Sz. (2009): Datahorizon from Eurasia in the 1-st millennium B. C. Scythian Archaeological Treasures in Budapest at the Hungarian National Museum. *Journal of Eurasian Studies*, I. No. 2. pp.
- ✚ Bérczi Sz. (2009): Eurázsiai művészetek: Füzet sorozat és etnomatematika. *Turán*, 2009, július-szeptemberi szám. 18 dal.
- ✚ Bérczi Szaniszló (2009): Szimmetriajegyek az eurázsiai hun-szkíta díszítőművészetben. In: Marác László, Obrusánszky Borbála (szerk.): *A hunok öröksége*. Hun Idea Könyvkiadó, Budapest
- ✚ Bérczi Szaniszló (2010): A honfoglalás kori magyar díszítő művészet gyökereinek nyomozása. In: Marác László, Obrusánszky Borbála (szerk.): *A szkíta népek hitvilága*. Hun Idea Könyvkiadó, Budapest
- ✚ Bérczi Sz. (2010): New approach in mineralogy and crystallography education by application of complex symmetry structures in old Eurasian ethnomathematics of Scythian, Xiongnu and Chinese archaeological finds of Ukraine, Russia, Mongolia and China. *20th IMA GM*, Budapest, 2010, aug. 21-27. TM141G (68) S2.
- ✚ Bérczi Sz. (2011): Évezredek etnomatematikája az eurázsiai díszítőművészetben. TKTE (ISBN 978-963-87437-7-0)
- ✚ Bérczi Sz. (2011): Geometry episodes in the ancient Eurasian arts: a booklet series. MATEP Konf. Pécs, 2011, May, 26-28.

- ✚ Bérczi, Sz. (2012): Geometry of Royal Tomb Art of Ancient Eurasia: Scythian, Xiongnu and Chinese Ethnomathematics from Ukraine, Russia, Mongolia and China. *Pollack Periodica (An International Journal for Engineering and Information Sciences)* Vol. 7, Suppl. pp. 197-209. DOI: 10.1556/Pollack.7.2012.S.20
- ✚ Brasinszkij, I. B. (1985): *Szkíta kincsek nyomában*. Helikon, Budapest;
- ✚ Czeglédy K. (1969): *Nomád népek vándorlása Napkelettől Napnyugatig*. Körösi Csoma Kiskönyvtár 8. Akadémiai, Budapest;
- ✚ Czuczor G., Fogarasi J. (1862-1874): A magyar nyelv szótára 1-6. köt. M.T. Akadémia, Budapest
- ✚ Csihák Gy. (2000): *Dunhuang barlangképei és a Sánszi agyagkatonák néma üzenete a Magyar műveltség gyökereiről*. ZMTE, Budapest – Zürich;
- ✚ Csomor L. (1996): *Ófelsége, a Magyar Szent Korona*. Székesfehérvár, (ISBN 9630475170);
- ✚ Csornai K. (2007): Négy égtájon bárbar csillag ragyog. Az ázsiai hunok a kínai forrásokban. László Gyula Történelmi és Kulturális Egyesület, Budapest
- ✚ Cosmo, N. Di (2002): *Ancient China and its Enemies*. Cambridge University Press, Cambridge;
- ✚ Diószegi V. (1998): *Sámánok nyomában Szibéria földjén*. Terebess Kiadó, Budapest;
- ✚ Ecsedy I. (1979): *Nomádok és kereskedők Kína határain*. Körösi Csoma Kiskönyvtár 16. Akadémiai, Budapest;
- ✚ Erdélyi I., Sugár L. (1982): *Ázsiai lovas nomádok*. Gondolat, Budapest;
- ✚ Érdy, M. (1994): An Overview of the Xiongnu Type Cauldron Finds of Eurasia in Three Media, with Historical Observations. *International Symposium, Naples, Istituto Univ Orientale*; 1992 Nov. 379-438;
- ✚ Érdy, M. (1991): *A magyarság finnugor őshazája a történelem társtudományainak térképekre vitt adatainak tükrében*. (In: Szatmári elegyes holmi, szerk. Áts J.) Mátészalka
- ✚ Érdy M. (2001): *A hun lovastemetkezések*. Magyarországért, Édes Hazánkért Kiadó, Székesfehérvár;
- ✚ FitzGerald, P. (1989): *Az ősi Kína*. Helikon, Budapest;
- ✚ Fodor I., Kulcsár V. (2009): *Szkíta aranykincsek. (Scythian Gold Treasures.) Exhibition Guide for the Hungarian National Museum, Budapest*
- ✚ Garam É. (1995): *A tiszafüredi avar kori temető. (Das awarenzeitliche Graberfeld von Tiszafüred.)* Akadémiai Kiadó, Budapest
- ✚ Götz L. (1995): *Keleten kél a Nap*. Püski, Budapest;
- ✚ Groot J. J. M. de (1921): *Die Hunnen der vorchristlichen Zeit. Chinesische Urkunden zur Geschichte Asiens*. Berlin, Leipzig (Hungarian edition: Bakay, Csornai (2007): László Gyula Történelmi Egyesület, Budapest)
- ✚ Hajdú P. (szerk.) (1975): *Uráli népek*. Corvina, Budapest;
- ✚ Halász Z. (1966): *Romvárosok a sivatagban. Stein Aurél belső-ázsiai utazásai*. Móra Ferenc K., Budapest;
- ✚ Hoppál M. (2005.): *Sámánok Euráziában*. Akadémiai Kiadó, Budapest;
- ✚ Jettmar K. von (1964): *Die Frühen Steppenvölker*. Baden-Baden;
- ✚ László Gy. (1974): *A népvándorláskor művészete Magyarországon*. Corvina, Budapest;
- ✚ László Gy. (1943): *A koroncói lelet és a honfoglaló magyarok nyerge*. Der Grabfund von Koroncó und der altungarische Sattel. Budapest
- ✚ László Gy. (1942): *Kolozsvári Márton és György Szent-György szobrának lószerszámja*. Kolozsvár
- ✚ Lóczy L. (1890): *Gróf Széchenyi Béla kelet-ázsiai útjának tudományos eredménye*. Budapest;
- ✚ Miniaev, S. (1995): The excavation of Xiongnu Sites in the Buryatia Republic. *Orientalia*, 26, No. 10, Hongkong;
- ✚ Miniaev, S. (1995): New finds of Xiongnu decorative bronzes and a problem of origin of “geometrical style” in Xiongnu art. *Archaeological News*, 4. Sankt-Petersburg;
- ✚ Miniaev, S. (1996): Xiongnu archaeology in Russia - new finds and some problems. *Arts Asiatiques*, 51, Paris;
- ✚ Miniaev, S. (1981): About definition of Xiongnu sites of Siberia. *Proceedings of the Methodical aspects of archaeological researches in Western Siberia conference*. Tomsk;
- ✚ Obrusánszky B. (2006): A magyar társadalomszerkezet keleti gyökerei. (The Eastern Roots of the Structure of the Hungarian Society). *Turán*, IX. évf. 3. sz. 7-38.
- ✚ Obrusánszky B. (2008): *Hunok a selyemúton*. Masszi Kiadó, Budapest;
- ✚ Posta B. (1897): *Régészeti tanulmányok az Oroszföldön*. Budapest
- ✚ Rolle R. (1980): *Die Welt der Skythen*. Bucher, Luzern und Frankfurt;
- ✚ Rugyenko Sz. I. (1953): *Kultura naszelényija gornava Altaja v szkifszkoje vrémja*. Akademiya Nauk Sz. Sz. Sz. R. Moszkva i Leningrad;
- ✚ Szász B. (1943): *A hunok története. Atilla Nagykirály. (The History of the Huns. Atilla, the Great King.)* Bartha Miklós Társaság, Budapest (Szabad Tér K. 1994);
- ✚ Sze-ma Cs'ien: *Történeti feljegyzések*.
- ✚ Talbot-Rice, T. (1965): *Ancient Arts of Central Asia*, Thames and Hudson, New York;
- ✚ Tolszov Sz. P. (1950): *Az ősi Chozerm*. Hungária, Budapest.

BÉRCZI, Szaniszló: Hunnic-Schythian Art

In this colored summary, Szaniszló Bérczi takes the reader through a historic journey showing the common roots of the art of the two great equestrian civilizations of Eurasia: the Hunnic and the Schythian.

The text and drawings are coming from the author's coloring booklet, which was published in 2008.

Pusztai Gábor : Az ismeretlen trópusok

Székely László és Radnai István útja a Holland Indiákra 1914-ben

A magyar-holland kapcsolatok súlypontja egyáltalán nem a tengerentúlon volt, hanem legtöbbször Hollandia egyetemi városaiban. A kutatás is elsősorban a 16-18. században a nagy tömegben, Hollandiában tanuló magyar diákok, a peregrinusok történetére koncentrál.¹ Emellett jelentős történelmi személyek, mint Habsburg Mária (II. Lajos özvegye) vagy Michiel de Ruyter admirális történelmi szerepére összpontosít. Pedig van a holland-magyar kapcsolatoknak tengerentúli, gyarmati aspektusa is. A 18. századi utazó, Jelky András kalandjaiból, a 19. században Andrássy Manó és Xantus János, majd a 20. században Zboray Ernő és Koepe Viktor leírásaiból ismerhetjük meg a Holland Indiák világát. Ebbe a sorba tartozik Székely László és Radnai István 1914-es szumátrai útja is.

Ajaktól Medanig

Székely László egy Kisvárda melletti faluban, Ajakon született 1892. április 16-án, születésekor azonban még Sichermann László Smielnek hívták.² Apja, Sichermann Lajos Nagyváradról származott, anyját Radnai (Rothfeld) Kornéliának hívták. A zsidó házaspárnak összesen három gyermeke volt, az említett László mellett Pál Ábrahám (1890) és öccsük Ferenc (1897). László 7 éves volt és már elemi iskolába járt, mikor apja elhatározta, hogy megváltoztatja a családnevét és Sichermannról Székelyre magyarosít. Ez hivatalosan a Belügyminiszter 21169/99 rendelete alapján történt meg 1899-ben.³ A fenti adatok alapján megállapítható, hogy a kelet-magyarországi zsidó Sichermann/Székely család elindult az akkor jellemző asszimiláció útján. A családnév magyarosítása mindkét szülő részéről (Rothfeldeből Radnai, Sichermannból Székely), valamint a tény, hogy harmadik gyermeküknek a két idősebb fiúval ellentétben már nem adtak zsidó keresztnévet, egyértelműen ebbe az irányba mutatnak.

A család gyermekei Kisvárdára jártak elemi iskolába. Székely László innen ment a *Debreceni Kegyes-Tanítórendi Római Katolikus Főgimnázium*ba, ahová 1902-ben iratkozott be. Nem volt jó tanuló. 1906 júniusában három tantárgyból is megbukott, és ezt pótvizsgákkal nem lehetett jóvátenni. Az értesítő szerint évet kellett ismételnie.⁴ Rossz tanulmányi eredményeihez valószínűleg hozzájárult anyja halála is. Radnai Kornélia 1905. november 21-én halt meg az akkor népbetegségnek számító tüdővészben, 44 éves korában. László 1906 szeptemberétől már nem szerepel a gimnázium tanulói között.⁵ Az ekkor 14 éves Székely László apjával és testvéreivel együtt Budapestre költözött. Nem volt egyedülálló ez a migráció akkoriban. A vidéki zsidóság jelentős hányada költözött ekkor a nagyvárosokba.⁶ A magyarországi zsidó népességnek ekkor a 21,7%-a Budapesten élt.⁷ A fiatal Székely László a fővárosi zsidó lakosság asszimilálódó rétegéhez tartozott. Itt eleveníthette fel a kapcsolatot unokatestvérével, Radnai Istvánnal. Radnai István édesapja Radnai Ferenc (Székely László anyjának, Radnai Kornéliának a bátyja), anyja Fuchs Jolán volt. 1893. január 18-án, a Szabolcs vármegyei Vaja községben (Nyíregyházától 36 km-re, keletre) született.⁸ Gyermekkoráról nem sokat tudunk. Annyi bizonyos, hogy iskoláit rendben elvégezte és valószínűleg gimnáziumi érettségét is tett, majd egyéves önkéntes katonai szolgálatra jelentkezett a Monarchia hadseregébe.⁹ 1912-ben Miskolcon teljesített szolgálatot, a császári és királyi VI. kassai hadtest alá tartozó 6. lovas

¹ Lásd bővebben: BOZZAY-LADÁNYI, 2007; EREDICS, 2008; Den HOLLANDER, MONOK, POSTMA, 2006; CSORBA, 2011; FAZAKAS, 2010.

² Ajak község izraelita anyakönyve IVB/425 Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei levéltár, Nyíregyháza

³ Idem.

⁴ A Debreceni Kegyes-Tanítórendi Róm. Kath. Főgimnázium értesítője az 1905-1906. tanévről. Közzéteszi Dr. Jászai Rezső igazgató. Debreceni Ujság nyomdája. 1906.

⁵ A Debreceni Kegyes-Tanítórendi Róm. Kath. Főgimnázium értesítője az 1906-1907. tanévről. Közzéteszi Dr. Jászai Rezső igazgató. Debreceni Ujság nyomdája. 1907.

⁶ GYURGYÁK, 2001: 78.

⁷ BIHARI, 2008: 51.

⁸ Budapest VII. kerületi házassági anyakönyv, folyószám: 794. Anyakönyvvezető: Bauer Richárd. Lásd: Budapesti Polgári Anyakönyvek <http://www.hatvany-online.net/MyProgs/crmbp/marriages.aspx> letöltés ideje: 2012. június 23.

⁹ Beszélgetés Deák Katalinnal 2012. június 22-én Harenben (Groningen)

tüzérsztálynál, ahol az év január 1-én tartalékos zászlósnak léptették elő.¹⁰ Leszerelése után, feltehetőleg 1913-ban, a fővárosba költözött és Budapesten élte a fiatal munkanélküliek életét. Radnai Budapesten nem találta a helyét sok mindennel próbálkozott, sok mindenbe belekapott, de nem marad meg semmilyen foglalkozás mellett.

Székely Budapesten nem folytatott iskolai tanulmányokat, ami azt jelenti, hogy nem érettségizett és ezzel nem volt lehetősége felsőfokú tanulmányokat folytatni. Mindkét fiú munkanélküli volt, családjukra voltak utalva anyagi szempontból, mikor 1914 elején úgy döntöttek, hogy elhagyják hazájukat, és külföldön próbálnak megélni. Indulásuk körülményeiről hű képet kaphatunk Székely László *Őserdőkötől az ültetvényekig* című könyvéből, mely 1935-ben jelent meg. Székely útitársát és unokatestvérét, Radnai Istvánt, akit könyvében csak Pistaként emleget, így mutatja be az olvasónak:

„Pista foglalkozására nézve tartalékos huszárhadnagy¹¹ volt, azonkívül szeretett volna valamivel foglalkozni. Csakhogy azt nem tudta mivel. Szeretett volna diplomata lenni. Legszívesebben nagykövet Londonban. Vagy esetleg egy nagyvállalat vezetője. Vagy ilyesmi. Vagy egy véletlen folytán egymillió dollárt örökölni. De mivel senkije se volt Amerikában, ez utóbbihoz nem sok reménye volt. Esetleg egy grófkisasszony elragadt lovait megfékezni, ezzel persze a grófkisasszonyt meghódítani, feleségül venni és egy középkori várkastélyban lakni. Egyszer egy önműködő parketta-fényesítőt akart feltalálni, de abból sem lett semmi. Így aztán Pista is csak álmodozott és várta a sült galambot. Pénze vajmi kevés volt, de a nagynénje küldött neki annyit, amennyiből szűkösen meg tudott élni, - amint néjének mondta, csak addig, amíg a szerencse rá nem tekint.”¹²

Radnai tehát csak tétlenül lézengett. Nem voltak céljai, nem volt állása, nem volt családja. Székely is hasonló cipőben járt. Sem iskolába nem járt, se nem dolgozott, csak téblábolt egész nap az utcán céltalanul. Székely László írásának tanúsága szerint egy barátjuk Szumátrán élő ismerősének, egy bizonyos Bandinak a levelén fellelkesülve, kaptak kedvet az utazáshoz. Ez az ismerős valószínűleg Mészáros (Andor¹³), akit Radnai naplójában többször is emleget, és aki valóban Szumátra észak-keleti részén volt ültetvényes a Tebingtingi¹⁴ nevű település közelében, a *Sibaran* nevű dohányültetvényen,¹⁵ mely az Amsterdam-Padag Társaság [Maatschappij] tulajdona volt.¹⁶ A levélből áradt a trópusok édes illata, a kaland, az izgalom, a lehetőség, hogy végre lehet kezdeni valamihez az életben, mert földet ingyen kapni, mert szakképesítés nem kell a munkavállaláshoz, mert jól lehet vele keresni, mert idővel meg lehet gazdagodni. És főleg, mert el lehet menekülni a korlátok közé szorított, számukra akkor kilátástalan tűnő budapesti létől. Szumátrához képest a magyarországi életük nem sok jóval kecsegtetett. Itthon kevés perspektívájuk volt a fiatal, még szakmával sem rendelkező fiúknak. Esélyeiket gyengítette, hogy az 1907-1909-es gazdasági válság miatt ebben az időben tetőzött a munkanélküliek száma. Ismét Székelyt idézzük:

„De hát idehaza mihez kezdjek? Elmenjek egy bankba vagy valami vállalatához írónak? Húsz, harminc év múlva talán lehetek könyvelő, vagy cégvehető. Diplomás pályára már nem mehetek. Arról lekéstem. Csak valami bankba vagy biztosítóba. Harminc év múlva osztályvezető. De addig valami piszkos, dohos szobában meghúzódni holmi nyegle, kőtekedő felettes előtt? Stréberkedni, hazudozni, embereket kitérni a helyükből, mint Géza, aki színész akart lenni, de egy fehérnemű importőrnel gyakornok lett és már három éve egyébről sem tud beszélni, mint barchetról, műselyemről, Schlesinger úr erőszakoskodásáról és az esetleges előmenetelről. Most azon igyekeznek, hogy a nyitandó balmazújvárosi fiók vezetését rábízják. Pedig Hamletet és Lear királyt szeretett volna játszani. Én is elmenjek fehérnemű importőrnek?”¹⁷

Ehhez valószínűleg nem sok kedve volt a vállalkozó szellemű fiatal fiúnak, aki inkább indult neki az ismeretlennek, mint hogy Budapesten „rabszolga életet” éljen egy hivatalban, holott apja csak ilyen jövőt tudott elképzelni fiának, s szumátrai terveit csak bohó ifjonti álmodozásnak tartotta.

„Leverten kullogtam le az utcára. Elsején belépés az Atlantikába.¹⁸ Ötven koronás fizetés és alázatos köszönet Jenő bácsinak. Huszonöt év múltán esetleg a kötvényosztály vezetője. Ha szakszerűen gazsulálok valamilyen Schlesinger úrnak, ha kiintrikálom a társaimat, ha igyekszem, és jó fiú vagyok. Túrni, hallgatni, száját befogni, kussolni és igazságtalanságokat eltúrni. Fúj! Sumátrában ingyen adják a földet. Jungle - azt írja Bandi - legfeljebb elszegődik az ember egy ültetvényre kétszáz forintért. Öt év múlva négyszáz. Az annyi mint nyolcszáz korona. Meg haszonrészesedés. Vajon mennyi lehet az a

¹⁰ Az adatokat a Budapesti Hadtörténeli Levéltár és Irattár igazgatójának, Dr. Bonhardt Attilának köszönöm.

¹¹ Valójában tűzér zászlós. Ez a valószínűleg szándékos tévedések egyike.

¹² SZÉKELY (a), 1935: 13.

¹³ A könyv német kiadásában Andorként szerepel, ezért feltételezem, hogy ez volt Mészáros Keresztneve.

¹⁴ Tebingtingi, mai nevén Tebing Tinggi ma egy 135.000 fős város Medantól 80 km-re dél-keletre.

¹⁵ Mészáros, A. Assistent Ond. Sibaran – Tebingtingi, Deli In: KLEIAN, 1918.

¹⁶ NN, 1913: 5.

¹⁷ SZÉKELY (a), 1935: 10.

¹⁸ Valószínűleg a Budapest/Fiume székhelyű, Atlantica Tengerhajózási Rt-ről (1907-1920) van szó. Lásd: HORVÁTH, 2001, http://www.hajoregiszter.hu/tarsasagok/tengeri/atlantica_tengerhajozasi_rt/2/tovabb

haszonrészesedés? Tigris. Szerecsenek vagy mi a csodák. Parafacsákó. Bungalow. Kassziát és ehető madárfészket fogok termelni...”¹⁹

A kontraszt az itthoni ismert, lehangoló viszonyok és elhelyezkedési perspektívák, valamint a messi romantikus és gazdag ismeretlen között hatalmas volt. Székely és Radnai jövőképüket illetően hasonló cipőben jártak. Az 5000 korona²⁰ útiköltséget is sikerült előteremteni egy gazdag nagynéni révén. Ez 1914-ben jelentős összeg volt, amiért egy munkásnak akár 8 évig is dolgoznia kellett. Ha meggondoljuk, hogy Budapesten a kilátásba helyezett fizetése Székelynek 50 korona lett volna, Szumátrán kezdő ültetvényesként viszont 400 koronát kereshetett, egyből szembetűnik a különbség. Az, hogy Székely egyértelmű választás elé került, és döntenie kell az 50 koronás unalmas, hivatali munka és a 400 koronás izgalmas trópusi kaland között, gyakorlatilag már el is döntötte a kérdést. Az egzotikus ismeretlen, az idegen varázsa sokkal vonzóbb volt, mint az ismert, de kilátástalan magyarországi viszonyok, a hivatali „rabszolgamunka.”

A két fiatalember maga mögött hagyva hazáját, egy új, gazdagabb jövő reményében 1914. április 12-én Budapesten vonatra szállt. Először vasúton Fiumébe utaztak, majd onnan hajóval, Abbáziát érintve Velencéig mentek. Itt ismét vonatra szálltak és Milánóig, innen Genováig robogtak. Velencében megnézték a Szent Márk teret és a Dózse palotát, Genovában megtekintették a közismert régi temetőt, a Campo Santot, Nápolyban pedig elmentek az operába. Radnai és Székely a genovai kikötőben szálltak fel a Norddeutscher Lloyd²¹ *Prinz Ludwig* nevű tengeri gőzösére. A genovai kikötőből kifutva, Nápoly érintése után a viharos Földközi-tengeren hajóztak Egyiptomig, ahol a Szezei-csatorna bejáratánál, Port-Szaidban kötöttek ki. Radnainak nem volt túl jó véleménye a városról és lakóiról. Ezt más utazók is megerősítik leírásukban.

„Sok arab lakója van a városnak, ezért sok itt a kereskedő. Nagyon koszosak és elhanyagoltak. Sokan kizárólag koldulásból élnek. Mások a portékájukat dicsérve, szemtelenül magas árat kérnek mindenért. Az ember nyugodtan akár 90%-ot is alkudhat az árból és így is túl drágán veszi meg az árut.”²²

A magyar utazó, Zboray Ernő, aki 1921-ben hagyta el hazáját, hogy Jáván próbálja szerencsét, szintén partra szállt Port Saidban úton Batávia felé. Ő is nagyon elmarasztalóan nyilatkozik a városról, ahol „mindenhol csupa piszok és bűz.”²³

Port Saidot elhagyva Székely és Radnai Aden – Colombo - Penang útvonalon haladtak. Innen, a Malaka-félszigetről, a Norddeutscher Lloyd *Malaya* nevű gőzösén tették meg az út hátralévő részét a holland gyarmatok felé.²⁴ A *Sumatra Post* című újság utaslistájának tanúsága szerint a két magyar utazó 1914. május 7-én érkezett meg Medanba, Szumátra északkeleti részének legnagyobb városába.²⁵

Székely Lászlónak és Radnai Istvánnak fogalmuk sem volt róla, hogy hová igyekeznek, mikor elindultak Szumátrára. Székely már idézett életrajzi ihletésű könyvében a fiatal magyar utazó a hajón szóba elegyedek egyik holland útítársával:

„- Te hová mész? – kérdi azután.

- Mondtam már; Sumátrába.

- Jó. De melyik részére? Keleti, vagy nyugati part? Medan, Padang, Atjeh vagy Benkulen?

- Hát csak Sumátrára, - mondtam naivan, - Sumatra szigetére.

- Na de ilyet! Ez még azt sem tudja hova megy!”²⁶

¹⁹ SZÉKELY (a), 1935: 12.

²⁰ Az Osztrák–Magyar Monarchia területén 1900. január 1-jétől a korona lett a törvényes fizetőeszköz. 1927. január 1-jétől a koronát a pengő váltotta fel (1 pengő = 12 500 papírkorona, 1 aranykorona = 17 000 papírkorona).

²¹ A Norddeutscher Lloydot 1857-ben alapították Brémában. A 19. század végére a legjelentősebb német hajózási társasággá vált. A 20. század elején az egyik legnagyobb hajózási vállalat volt a világon, 22.000 embert foglalkoztatott és a flotta értéke 1906-ban 160 millió márka volt. Rendszeresen indultak járatok Amerika, Ausztrália és Ázsia kikötőibe. 1970-ben egyesült a Hamburg-Amerikanischen Packetfahrt-Actien Gesellschafttal (HAPAG) és HAPAG-Lloyd AG néven működött tovább.

²² EIGENBROD, 1915: 19.

²³ ZBORAY, 1924: 31.

²⁴ A Norddeutscher Lloyd nem csak Európa és a tengerentúl nagy kikötői között tartott fenn járatokat, hanem kisebb hajókkal, parti gőzösekkel rövidtávra is szállított utasokat. Így volt Penang-Deli és Szingapúr-Deli járata is.

²⁵ NN, 1914.

²⁶ SZÉKELY (a), 1935: 31

Székely nem beszélte sem a helyi nyelvet, sem a gyarmatosítók nyelvét a hollandot. Nem tudta, hogy milyen társadalmi viszonyok uralkodnak a szigeten, mik a helyi szokások, mit szabad és mit nem egy fehér embernek a gyarmatokon. Nem tudta, hogy milyen óriási a különbség fehér és nem fehér ember között, hogy a gyarmati hierarchiában egy világ választja el őt, az európaiat a bennszülöttől. Az egyetlen támpont Bandi levele volt, amiben persze csak a pozitívumokat, a csalogató kalandos trópusokat látta, illetve akarta látni. Megérkezéskor egyszerűen csak belecsöppent, vagy inkább belemenekült ebbe az idegen kultúrába, ahol segítség és fogódzó nélkül kellett az idegen környezetben megkapaszkodnia.

Deli, az ültetvényes-paradicsom

Deli különleges területnek számított a Holland Indiákon belül is. Állam volt az államban, egy olyan hely, amit vállalkozó szellemű, kalandvágyó ültetvényesek teremtettek meg a semmiből. Ideérkezésük előtt itt csak őserdő volt, azt követően pedig virágzó ültetvények nőttek ki a földből mindenfelé, melyek hasznot hajtottak nem csak maguknak az ültetvényeseknek, hanem adóforintjaik révén a holland államnak is. Gazdagították a helyi uralkodó, Deli szultánjának kincstárát is és munkaalkalmat teremtettek többszáz ezer kínai és jávai kulinak. Ráadásul az ültetvényesek sokkal hamarabb érkeztek erre a területre, mint a holland gyarmati közigazgatás hivatalnokai.²⁷ Formálisan a holland állam gyarmata volt Deli is, de gyakorlatilag a törvény keze (a holland tisztviselők, bíróság és rendőrség) nem ért el ideig. Ezért az ültetvényesek sajátjuknak érezték nem csak az ültetvényüket, hanem az ott dolgozó kulikat is. Úgy gondolták, ez a hely az övék, ők teremtették a semmiből és ezért joguk van úgy irányítani, ahogy az nekik jólesik. Egyfajta Vadnyugat volt ez, ahol mindig az erősebbnek volt igaza és ez az erősebb mindig a fehér ültetvényes volt.²⁸

A fehér és bennszülött közötti szakadék gyakorlatilag áthidalhatatlannak mutatkozott. Az ázsiaiak számára az európaiak zárt és elérhetetlen világa csillagászati távolságban volt saját bennszülött környezetüktől. Székely így ír erről:

„Az első, amit megtanultam, az volt, hogy kétféle ember van a világon: fehér és színes. A fehér ember úr. A szó szoros értelmében úr. Kényúr. Már a nyelv, amit beszél is nagyúri. Nem kér, parancsol. – Boy! Bier! És a jávai szolga hangtalanul, mint egy sötét kísértet egy pillanat alatt hozza a sört. – *The!* – és egy-kettő, a mezítlásos ragyogó fehérruhás boy már itt is van a párolgó teával. – *Topi!* – és előtted áll a trópusi sisakoddal. (...) A fehér ember teljesen elkülönítve él. Két világ van: a fehér és a színes. A fehér ember részére a vasúton külön kocsik vannak. Nincs ugyan ráírva, hogy az csak a fehér uraké, írott törvény nincs rá, de ezt mindenki tudja és betartja. A fehérek szállodái, klubjai, éttermei természetesen meg sem közelíthetőek a színesek számára. (...) Na, azt sem hittem volna, hogy ilyen sok előnyöm legyen ebből a kis fehér bőrömből.”²⁹

Deli központja, a rohamosan fejlődő város, Medan volt, ami az ültetvényes gazdasági sikereinek köszönhetően jött létre majdhogynem a semmiből. 1905-re több mint 14.000 főssé nőtte ki magát (de ebből csak 954 fő volt fehér).³⁰ A város lakossága 1920-ra túlszárnyalta a 45.000-et.³¹

Ide érkezett tehát Székely és Radnai, frissen és tapasztalatlanul, 22 évesen és naivan. Első útjuk a város legelőkelőbb és legrégebbi szállodájába, a vasútállomás közvetlen közelében található *Grand Hotel Medanba* vezetett.³² Radnai és Székely berendezkedtek a szállodában és reménykedtek, hogy hamarosan állást kapnak. Beszéltek telefonon Mészárossal is, akinek a levele akkora hatással volt rájuk, hogy nekivágtak az útnak, de ismerősük ismerőse nem tud nekik segíteni.³³ Munkát nem találtak, hiába próbálkoztak naponta több cégnél is. Pénzüik egyre fogyott, kétségbeesésük egyre nőtt. Rádöbrentek, hogy itt sem egyszerűbb az élet, mint otthon Budapesten. Sőt itt a trópusokon még nehezebb dolguk van. Nem beszélik a nyelvet, nem ismernek senkit, nem kapkodnak utánuk az ültetvényes társaságok, nem lesznek maholnap milliomosok. A varázslatos keleti ország, az ingyen föld és a gyors meggazdagodás, amit Bandi levele sugallt, és amiért elhagyták hazájukat, mind csak illúzióknak tűnt előttük. Az volt az érzésük, hogy bedőltek a csábításnak és becsapták őket, vagy inkább becsapták saját magukat. Az otthoni tétlenkedést, munkanélküliséget és kilátástalanságot itt, Szumátrán, 15000 km-re Budapesttől a trópusi tétlenkedés, munkanélküliség és kilátástalanság váltotta fel. Medanban ugyanazt találták, ami elől Budapestről elmenekültek. Nem akartak Magyarországon „hivatali rabszolgák” lenni, de Deliben mindent megtettek, hogy a munkafelügyelők „rabszolgaéletét” élhessék az ültetvényen.

²⁷ Formálisan volt már ugyan 1863-tól kormányzója Delinek, de a gyakorlatban a kormányzónak nem volt sok befolyása az ültetvényesekre. De JONG, 1999: 304.

²⁸ Idem.

²⁹ SZÉKELY (a), 1935: 47.

³⁰ VAN KOL, 1914: 63.

³¹ Medan lakossága 1930-ban már 74.976 volt. M. A. LODERICH, 1997: 36.

³² NN, [1900]

³³ Radnai István naplójának 1914. május 8-i bejegyzése.

Anyagi okokból átköltöztek egy kisebb panzióba, ahol a lakbér kevesebb volt, de ezzel csak minimális időt nyertek, hamarosan elfogyott a pénzük és már csak hitelből éltek. Mind Székely, mind Radnai folyamatosan kételkedtek kiutazásuk helyességében és visszavágytak Magyarországra. Annak ellenére, hogy a környezetükben lévő fehérek folyamatosan biztatták őket, hogy hamarosan jobbra fordul minden, hogy meglátják, találnak állást és megélhetést, a két fiatal magyar utazón erőt vett a lehangoltság, az elkeseredés. Radnai kifejezetten megbánta, hogy kiutazott Szumátrára, amiért Székelyt okolta. Naplója május 22-i bejegyzésében ezt írja: „Kár volt a Laci hirtelenkedése után indulni és *ohne weiteres* kiutazni, hiszen ismerhettem már a hebehurgya gondolkodását.” Az ifjú tüzértiszten erőt vett a honvágy, a kilátástalanság és elhatározta, hogy visszamegy Magyarországra. 1914. június 14-én Radnai kölcsönpénzből hajójegyet vett és elhagyta Szumátrát. Néhány nappal később Székely állást talált a Tamboenan nevű ültetvényen³⁴ mint munkafelügyelői (assistant).³⁵ 10 évvel később Deliben ismerte meg Madelon Lulofsot, jövődöbéli feleségét, Székely itt dolgozott grafikusként *Sumatra* című hetilap szerkesztőségében, itt futott be karriert, mint ültetvényigazgató (administrateur, toewan besar), itt született meg 1929-ben a lánya Chlotilde Malvina.³⁶ A házaspár 1930-ban elindult Európába és soha többé nem tért vissza a Holland Indiákra.

A házaspár 1930-38 között Budapesten lakott. Madelon Lulofs minden jelentős regényét itt írta, amivel irodalmi karriert futott be Hollandiában. Ő volt a 30-as évek legsikeresebb holland írónője. *Rubber* (1931) című regénye bestseller lett, 1935-ben megfilmesítették, szindarabot is írtak belőle, de a következő könyveivel *Koelie* (1932), *Emigranten* (1933), *De hongartocht* (1936) is nagy sikert aratott mind Hollandiában, mind külföldön. Regényeit 10 nyelvre fordították le. Székely László is irodalmi ismertségre tett szert, noha ez főleg Hollandiára korlátozódott. *Őserdőtől az ültetvényekig* (1935) és *Rimbu* (1942) című könyvei valamint 20 elbeszélése Magyarországon és Hollandiában is megjelentek. Műveit angol, német, francia, olasz és holland fordításban is olvashatjuk. A házaspár irodalmi tevékenysége kiterjedt a műfordításokra is. Nekik köszönhetően voltak már a 30-as években hollandul is olvashatók Márai Sándor, Kassák Lajos, Körmendi Ferenc, Molnár Ferenc, Vaszary Gábor, Földes Jolán, Harsányi Zsolt, Földi Mihály művei.³⁷ De hollandról is fordítottak magyarra, elsősorban az akkori népszerű írók, mint Piet Bakker, Jan de Hartog, Norel és A. Den Hertog írásait.³⁸ 1938-ban a család Hollandiába költözött. Az 1940-es német megszállást követően Székely visszautazott Magyarországra, hiszen zsidó származása miatt veszélyben forgott az élete. Budapesten élt és dolgozott, íróként, műfordítóként és újságíróként. Túlélte a háborút és 1946-ban halt meg szívrohamban. Felesége, Madelon Lulofs Amsterdamban halt meg 1958-ban.

*

Radnai István hazaérkezése után szinte azonnal behívót kapott és 1914. augusztus 4-én már Tarnopolban volt, az orosz határnál. Végigharcolta az I. világháborút és főhadnagyként szerelt le. 1918 után Budapesten élt és magánhivatalnokként dolgozott. Megnősült, de gyermektelen maradt. Pestszentlőrincen halt meg 1940. február 17-én.³⁹

³⁴ A Tamboenan ültetvény 1915-ben bekerül a gyarmati sajtóba, mivel az újsághír szerint 1915. június 10-én az egyik kuli megtámadta az ültetvény igazgatóját és csak az egyik fehér munkafelügyelő közbelépésének volt köszönhető, hogy nem végződött tragikusan az incidens. NN: De „werkman” in Deli. In: Het Nieuws van de Dag voor Nederlandsch-Indie, 1915. június 11. (20. évfolyam, 135. szám) 3.

³⁵ KLEIAN, 1915.

³⁶ Erről a Nieuwe Rotterdamsche Courant hírt is adott 1929. április 6-án. Nieuwe Rotterdamsche Courant, 1929. április 6. (86. évfolyam, 95. szám), 14.

³⁷ PUSZTAI, 1998: 222-236.

³⁸ Idem.

³⁹ Radnai István 42/1940 folyószámú halotti anyakönyvi kivonata, melyet utólag, 1979. szeptember 10-én állítottak ki Budapesten.

Bibliográfia

Primer

- ✚ PUSZTAI Gábor – Gerard TERMORSHUIZEN (szerk., ford.): László Székely en István Radnai: *Dit altijd alleen zijn. Verhalen over het leven van planters en koelies in Deli, 1914-1930* Leiden: KITLV Uitgeverij 2007.
- ✚ RADNAI István: *Dagboek/Napló*. In: *Met vreemde ogen*. Acta Neerlandica, 3 (2004), Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2004, 137-165. Fordította: Pusztai Gábor.
- ✚ SZÉKELY László: *Őserdőkől az ültetvényekig*. Utazási Könyvek, Budapest 1935.
- ✚ SZÉKELY László: *Tropenfeber*. Ralph A. Höger Verlag, Wien/Leipzig 1935.
- ✚ SZÉKELY László: *Van oerwoud tot plantage*. Elsevier, Amsterdam 1935.
- ✚ L. SZÉKELY: *Van oerwoud tot plantage-verhaal van een plantersleven*; ingeleid en toegelicht door Cock van den Wijngaard; vertaald uit het Hongaars door Madelon Székely-Lulofs. 2e druk. Conserve, Schoorl, 1991.
- ✚ Ladislao SZÉKELY: *Sumatra*. trad. di Filippo Faber; con 26 fotografie dell'autore, Genio, Milano, 1934.
- ✚ Ladislao SZÉKELY: *Tropic fever; the adventures of a planter in Sumatra*. translated by Marion Saunders, Harper & brothers, New York, London, 1937.
- ✚ Ladislao SZÉKELY: *Tropic fever; the adventures of a planter in Sumatra*. translated by Marion Saunders, H. Hamilton, limited, London, [1936]
- ✚ László SZÉKELY: *Délire des tropiques - les aventures d'un planteur à Sumatra*. Olizane, Genève, 2001.

Secunder

- ✚ BIHARI Péter: *Lövészárok a hátsországban*. Napvilág, Budapest, 2008.
- ✚ BOZZAY Réka-LADÁNYI Sándor: *Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595-1918*. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, 2007 (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 15).
- ✚ Jan BREMAN.: *Koelies, planters en koloniale politiek*. KITLV, Leiden 1987.
- ✚ Hans BUTTER: *Nederlands-Indië (1830-1949), een kolonie in ontwikkeling*. Utrecht/Antwerpen, Kosmos, 1993.
- ✚ CSORBA Dávid: *A zászlós bárány nyomában - A magyar kálvinizmus 17. századi világa*, Debrecen, DE Tört. Int. Budapest, Kálvin, 2011.
- ✚ Fr. EIGENBROD: *Mijne ervaringen op reis naar Sumatra*. Buitenlandse Zending der Evangelische Gemeente, Amsterdam, 1915.
- ✚ EREDICS Péter, *Ungarische Studenten und ihre Übersetzungen aus dem Niederländischen ins Ungarische in der Frühen Neuzeit, Frankfurt am Main–Berlin–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Wien*, Peter Lang, 2008 (Debrecener Studien zur Literatur 14);
- ✚ FAZAKAS Gergely (szerk.): *Pántzél Pál önéletírása és más munkái*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010.
- ✚ GYURGYÁK János: *A zsidókérdés Magyarországon*. Osiris, Budapest, 2001.
- ✚ August den HOLLANDER, MONOK István, Ferenc POSTMA (szerk.): *Studiosorum et librorum peregrinatio: Hungarian - Dutch cultural relations in the 17th and 18th century*. Universiteit van Amsterdam, Országos Széchényi Könyvtár, 2006.
- ✚ Cees van HOORE: *Als je in het verleden verdrinkt*. In: *Provinciale Zeeuwse Courant*, 1992. március 6.
- ✚ HORVÁTH József: *Mi lesz veled, magyar tengerhajózás?* In: *Aqua Magazin*, 2001, 17-18. szám, http://www.hajoregiszter.hu/tarsasagok/tengeri/atlantica_tengerhajozasi_rt/2/tovabb
- ✚ L. de JONG: *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*. 11A kötet, Leiden, 1984.
- ✚ F. KLEIAN: *Adresboek van geheel Nederlands-Indië*. jaargang 1915. Batavia, Landsdrukkerij 1915.
- ✚ F. KLEIAN: *Adresboek van geheel Nederlands-Indië*. Kolff, Batavia, 1918.
- ✚ H. H. van KOL: *Driemaal dwars door Sumatra en zwerftochten door Bali*. W. L. & J. Bruesse, Rotterdam, 1914.
- ✚ M. A. LODERICH: *Medan*. Beeld van een stad. Asia Maior, Purmerend, 1997.
- ✚ NN: *De „werkman” in Deli*. In: *Het Nieuws van de Dag voor Nederlandsch-Indië*, 1915. június 11. (20. évfolyam, 135. szám) 3.
- ✚ NN: *Grand Hotel Medan: Medan, Sumatra's Oostkust*. Deli Courant, Medan [1900]
- ✚ NN: *Koloniaal Verslag 1913*. – I. Nederlandsch- (Oost) Indie. Bijlage 00. 5.
- ✚ NN: *Passagiers-aangekomen*. In: *Sumatra Post*, 1914. május 11.
- ✚ PUSZTAI Gábor, Olf PRAAMSTRA: *Een 'lasterijk geschrijf'*. In: *Indische Letteren*, 1997. szeptember (3) 98-124
- ✚ PUSZTAI Gábor: *De onbekende László Székely*. In: *Indische Letteren*, 1995. december (4) 194-206.

- ✚ PUSZTAI Gábor: Egy hazánkfia a holland gyarmati irodalomtörténetben. In: *Debreceni Szemle*, 1998/2. 222-236.
✚ Anneke SOETHOUT: *László Székely: navolger of voorloper?* In: *Indische Letteren*, 1992 (7) 86-97.
✚ ZBORAY Ernő: *Az örök nyár hazájában*. Világirodalom, Budapest, 1924.

A Debreceni Kegyes-Tanítórendi Róm. Kath. Főgimnázium értesítője az 1905-1906. tanévről. Közzéteszi Dr. Jászai Rezső igazgató. Debreceni Ujság nyomdája. 1906.

A Debreceni Kegyes-Tanítórendi Róm. Kath. Főgimnázium értesítője az 1906-1907. tanévről. Közzéteszi Dr. Jászai Rezső igazgató. Debreceni Ujság nyomdája. 1907.

Ajak község izraelita anyakönyve IVB/425 Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei levéltár, Nyíregyháza.

Budapest VII. kerületi házassági anyakönyv, folyószám: 794. Anyakönyvvezető: Bauer Richárd. Lásd: Budapesti Polgári Anyakönyvek <http://www.hatvany-online.net/MyProgs/crmbp/marriages.aspx> letöltés ideje: 2012. június 23.

Letterkundig Museum en Documentatiecentrum Den Haag, Madelon Székely-Lulofs kollekciónak L.9452 szám alatti feldolgozatlan anyaga.

Nieuwe Rotterdamsche Courant, 1929. április 6. (86. évfolyam, 95. szám).

Elhangzott a Hollandiai Mikes Kelemen Kör összejevetelnén Viananben, 2013. január 20-án. — *Szerkesztő*

PUSZTAI, Gábor: The Unknown Tropes

This lecture was presented on January 20, 2013 on a regular meeting of the Hollandiai Mikes Kelemen Kör (*Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands*). It deals with a specific type of Dutch-Hungarian relationship, the journey to Sumatra of two Hungarians in 1914.

~ ~ ~ ~ ~

Z. Tóth Csaba : Még néhány szó a Nagyszentmiklósi kincsről

A 2. és 7. számú korszok figurális ábrázolásai és néhány párhuzam

Anélkül, hogy el akarnám dönteni a kincs „nemzetiségét”, az utóbbi években a kutatásaim során felmerült néhány újabb eszmei-tartalmi és ábrázolásbeli párhuzam, melyeket feltétlenül az eddigiek mellé kell helyezni. Az újabb párhuzamok természetesen ismét inkább a keleti, mint a görög-római világhoz kötik a kincset, nevezetesen az elő- és közép-ázsiai őskultúrák, művészeti-mitológiai kánonjához, mely a bronzkor óta a sztyeppe-térségben is megjelent a „déli telepesek”, elsősorban az **andronovói ősirániak**, de mondhatjuk azt is, hogy **ősturániak** révén, hiszen azokból az irániakból lettek a turániak, akik nem követték Zarathustra új hitét, hanem az azt megelőző ősvallásnál maradtak (az Aveszta közlését, hogy Árja, Tura és Szajrimja/Szarmata testvérek voltak, a genetika is alátámasztja, ld. R1a, R1b Y-DNS haplocsoportok Észak-Indiától Európáig, és az elő-ázsiai J2 Y-DNS). Irániak és turániak távolabb kerültek egymástól földrajzilag, szokásban, nyelvben, különösen a nomadizmus, a ló hátalásának fokozatos elterjedésétől, kb. i. e. 2000-1500-tól kezdve. A turániak, hunok, szakák, kusánok és mások, keveredtek a mongoloid népekkel Belső-Ázsiában, majd részben visszavándoroltak nyugatra, s immár felvették a zoroasztriánus vallást. Az iráni/turáni őshitnek viszont fennmaradtak nyomai az Avesztában és a Védákban, elsősorban a termékenység, természeti és őskultuszok képzeiteiben. Nézzük mindenképp a 2. korszok képeit, melyek őrizni látszanak egy ilyen ősvallás, őshagyomány tartalmait, mind jelentésben, mind ikonográfiai hasonlóságban (a korszok képei Hampeltől, elnevezésük László Gyulától).

„Győztes fejedelem”

„Állatküzdelen”

„Égi vadászat”

„Égberagadás”

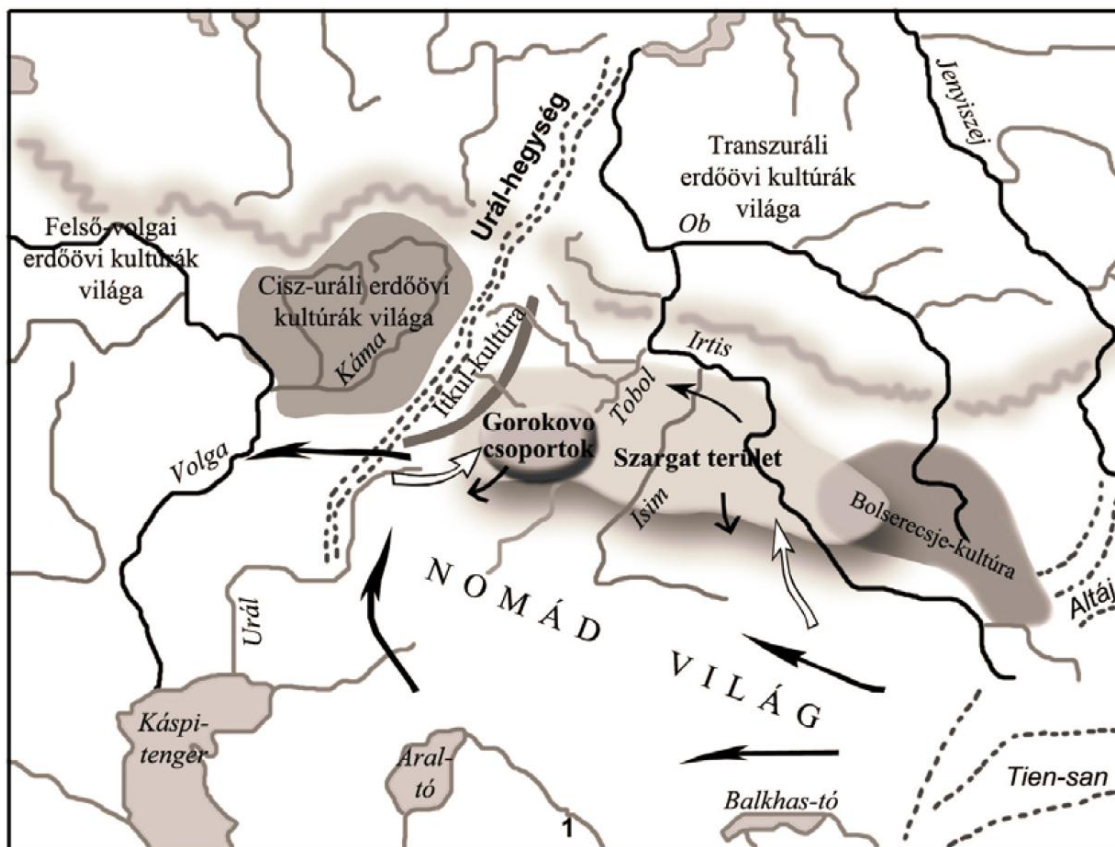
„Győztes fejedelmek”, „égi vadászatok” Eurázsia történelmében

Valójában bármely turáni nép fejedelmét és legyőzött ellenfeleinek valamelyikét felismerhetjük a 2. korszó „győztes fejedelem” ábrázolásában, az i. sz. 4-9. század között, így hunokat, avarokat, kazárokat, vagy akár előtte, a számos antik párhuzam miatt pl. a szarmatákat, pártusokat is, akik a perzsák vagy a greko-baktriai királyság ellen harcoltak Közép-Ázsiában (i.e. 3-2. sz), vagy a rómaiak ellen Mezopotámiában (Carrhae). Néhány új adat azonban ismét felveti a lehetőséget, hogy az **ogurokat**, a kínai források ui-beigo népét, a „tie-lö” törzsszövetség tagjait lássuk a kincs eredeti tulajdonosai, készítettőiként, akik a hunok, avarok, kazárok szövetségesei is lettek rövidebb-hosszabb ideig. Vagyis az **onogur/”hungár” teória** a kincs eredetéről nem tekinthető semmisnek, Bálint Csanád avar-bizánci teóriája után sem (2002).

Az ogurok nagy valószínűséggel a **Szargat-kultúra** megteremtői voltak Nyugat-Szibériában, a Tobol és Irtis-folyóknál i. e. 7. század és AD 4. sz. között. A szargatiak szoros, cserekereskedelmi kapcsolatokat áptak a szomszédos, bronzkori gyökerű, protoárja Itkul-kultúrával, mely az Urál-hegységtől keletre, az Iszety-folyó térségében, a mai Szverdlovszk/Jekatyerinburg környékén virágzott i. e. 8-3. század között (minden jel szerint ők lehetek Hérodotosz „isszedonjai”, s a szavárd-magyarország ősei, ld. ZTCs.: Isszedónia, 2012), és a Gorokovo-kultúrával, melyet szaka jellegűnek határozott meg a régészet, s i.e. 5-3. század között jelentkezett a Toboltól nyugatra. A Szargat-kultúra harcosainak sírjaiban **lemezes fémpáncélokot, sisakokat** is találtak, melyek régészetileg alátámaszthatják a nagyszentmiklósi 2. korszó győztes fejedelmének hovatartozását (ld. még Fedorova, térképek, időrend). A 2. korszón a lovas **láncpáncélt** visel, melynek készítéséről a kaukázusi műhelyek is híresek voltak (ld. Kmoskó, 2000). A **hunok** (az Aveszta hyaonái, chiónok) leletei i.e. 3. századtól bukkannak fel a Szargat-kultúra keleti területein, eleinte szórványosan (Kor.-Epi., 240, 287, 291, 298, 311). Itt volt tehát az ogurok, hunok régóta keresett hátszaga, mielőtt Európába jöttek, ahogy már utalt erre Érdy Miklós az orosz régészet nagyszerű eredményei nyomán (A hun lovastemetkezések, 2001). Az ogurok jelentős államszervezők voltak (ld. még Onoguria a Meóthisznál, Dunai Bulgária, Volga Bulgária, Ujgur birodalom), nem kellett Bizánctól „kölcsonözniük” a győztes fejedelem, vagy egyéb ábrázolást (Az avarok aranya, 2002, 76).

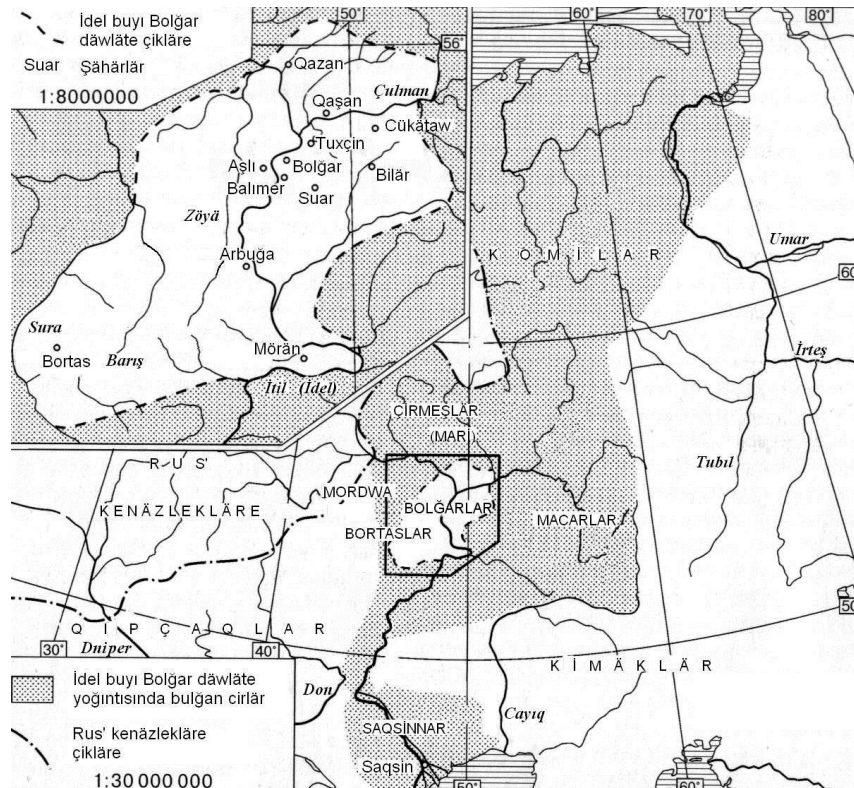

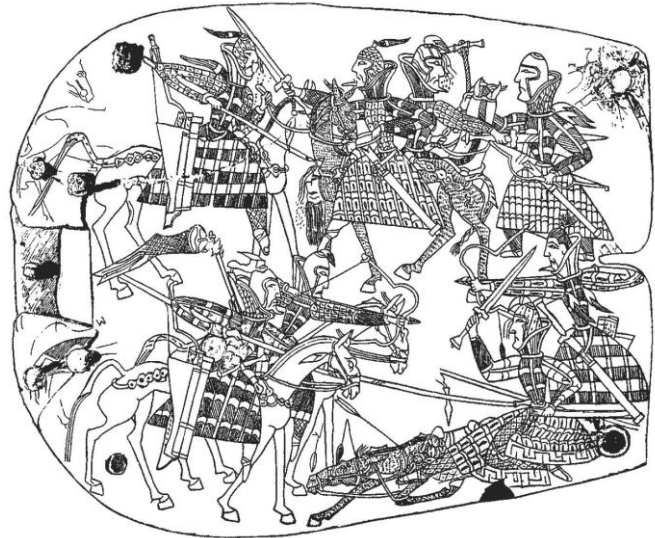
A Szargat-kultúra emlékei: balra lándzsacsúcs, lemezes mellvért, öv, sisak, jobbra a harcos elit embertani rekonstrukciója (Kor.-Epi. 306, 309, térkép 289)

Ezüsttálak, balra: Muzsy, a „győztes fejedelem” gyengébb kezű párhuzama, itt kengyellel, jobbra fent: tál belseje, mindkettő Transzurál, 10-14. század, Natalia V. Fedorova volgai bulgár terméknek határozta meg őket (transoxiana.org); jobbra lent: ezüsttál belseje (Kudeszeva nyomán); alább: *Idel*, a volgai Bulgária térképe, 7-13. század (Wikipedia, tör. *Macarlar*: magyarok, *Suar*: Szuvar, a szavárd-magyarok egyik volgai települése a kazár korban, v.ö. Szuvar lakói híres fémművesek voltak a Dzsagfar Tarihi kiadója szerint)

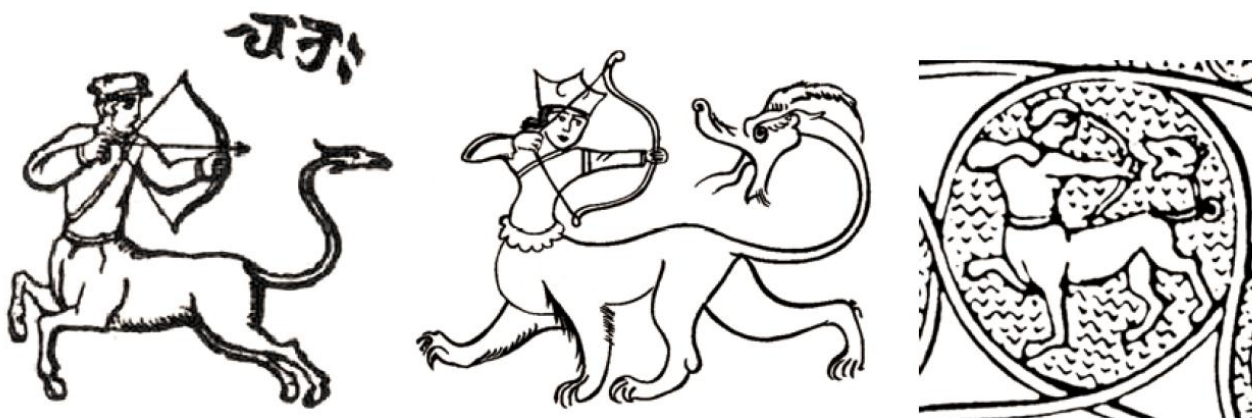

Avar sírokban nincs fémpáncél, noha ismerünk Nagyszentmiklós „égi vadászához” hasonló stílusú nyilazó avar ábrázolást (balra: Mödling, 144. sír, 8. század, bőrpáncél?); az avarok a Káma-térségben is megfordulhattak (ld. Csallány D.: Az avar törzsszervezet, és Fóthy E.); jobbra: csont szíjvég, Orlat, középső szarmata vagy hun kor, J. Ilyasov nyomán; itt is megjelenik a fém- vagy bőrpáncél, a lovak álla alatt csótár, s a középső, sötét szőrű ló farka befonva, szügyénél emberfej lóg; a figurák hun-típusú karos íjat, kardot, valamint fokost, lándzsát viselnek, bal alsó lovasnál szkíta sárkányos zászló (v.ö. Markus Mode, transoxiana.org)

Kentaurolovas „égi vadászata”, bronz zabloldaltag, Lurisztán, Ny.-Irán, i.e. 3-2. évezred (Hančar, ESA, IX., 1934); F. Hančar rámutat a kaukázusi fémművesség lurisztáni gyökereire, s arra, hogy a korai szkíta művészet is táplálkozott ebből a forrásból, ld. a kobáni övcsatokról, Hančar, ESA VI., 1931., melyek a legszorosabb párhuzamai a honf.kori hajfonatkorongjainknak; v.ö. a káma-menti Ananyino-, a kelet-uráli Itkul-kultúra és a kaukázusi Kobán kapcsolatáról, Kor.-Epi., 191, 194.

Hasonlóak a Nyilas-csillagkép keleti ábrázolásai (India, Grúzia, arab tál részlete)

Heftalita hun ezüstcsésze, vadászjelenettel, tamga- vagy rovásjelekkel, a lovas lábánál zoroasztriánus szalaggal, Pakisztán, 5-6. század (v.ö. heftalita pénzek)

Az ósiráni hagyomány termékenység-mítosza, ókori „állatküzdelmek” és párhuzamaik

Rashn Yast, X. 17.: „Te teremtetted, Ó szent Rashnu, a **Szaena fáját**, mely a Vorukasa-tenger **közepén** áll, melyet a jó gyógyírek fájának neveznek, az erős gyógyírek fájának hívnak, minden gyógyírek fájának, és amelyen minden növény magva pihen...” (Darm. p.173). Szaena későbbi neve **Szinamru** vagy **Szimurg** (az indiai Garuda), melynek *’fészke egy fán van, mely minden magvak Jad-besh-e, távol minden ártalmas dologtól; amikor a madár felemelkedik, ezer ág hajt ki a fából s amikor leszáll rá, ezer ágat tör le róla és szétszórja a magvaikat. A **Kanmros** madár is ott él a közelben, és az a dolga, hogy összegyűjtse a fáról lehulló magvakat, és odavigye őket, ahol **Tishtrya** (Sirius) őrzi a vizeket, és Tishtrya minden magot az esővel együtt szétszór a világon’* (Minokhired LXII, 37; trl. E.W. West, in Pahlavi Texts, ed. F. Max Müller; Bund. XVI. 4, XVII. A; v.ö. szaena = ‘súlyom?’). Tishtrya vagy Tishtar fehér ló alakjában küzd a szárazság-démonnal, Apaoshával, aki fekete ló alakját ölti (Tir Yast, VI. 20-28, v. ö. „táltosküzdelmek” a népi hiedelmeinkben, Diószegi).

Az avesztai, ősiráni hagyományban minden fa és növény őrzője **Ameretat/Amurdad istennő**, akinek alakja már Zarathustra előtt meglehetősen az árja ősvallásban, és nem meglepő, hogy belekerült az „égberagadás” jelenetekbe (ld. még Female Solar Deities, IDD, religionswissenschaft.unizh.ch, Jürg Egger). A „minden magvak fája közelében” van a **Gaokerena** fa is (Bund. VI. D 5-6), mely a szent Haoma növényt adja; ezt a fát a **Kar** nevű halak védik, nehogy az Ahrimán által teremtett gyík elpusztítsa a haomát (Bundahisn, XVI. 4, XVII. A., XXIV. 1-5, C. 8, XXVI. 113; v.ö. a 7. korszó békászó daru ábrázolását).

A teljes, természeti körforgást ábrázoló ősmítoszi kép tehát ez: **életfa** a **világtenger** közepén, melyet **istennő** őriz, egy **madár** a rőptével növeszti, letöri a fa ágait, szétszórja a **magvait**, egy másik **madár** összegyűjti azokat és felviszi a **Sirius csillaghoz**, ahonnan a magok az esővel együtt szétszóródnak az egész világon (ld. nyári áradások a Sirius keltekor). Az ábrázolások ezt az összetett, eleven, termékenységi mítoszt nyilván leegyszerűsítették, s az istennő alakja **Anahitát**, a vizek istennőjét is rejtheti (ld. a vizek atyja és anyja: Ardivi Szúra férfi, Anahita nő, egy személyben, Bundahisn, III. 17, XV.1, XXVI. 90-91). A Kézai-krónikában szereplő Eneht ősanjánév az Anahita istennőnévvel azonosítható, itt a szarvas-mítossszal és a turul név és -nemzetség említésével találkozunk, míg az Emese nevet és a turul-álmot, mint Álmos névadási hagyományát Anonymus említi (v.ö. Eneht és az elő-ázsiai istennőnevek: *Zerpanitu* vagy *Sarpanitum*, *Nintu*, *Ninti*, R. W. Rogers: *A History of Assyria and Babylon*, 1900; hettita szövegben: *en-ta-an-ni*, vagy *een-ti* = 'a papnő', ld. V. V. Ivanov: *Comparative Notes on Hurro-Urartian, Northern Caucasian and Indo-European*, v. ö. 'isten' szavunk eredete: ősiráni-anatóliai *yazatan*, *estan*, *istanu*, G. Beckman, 2002).

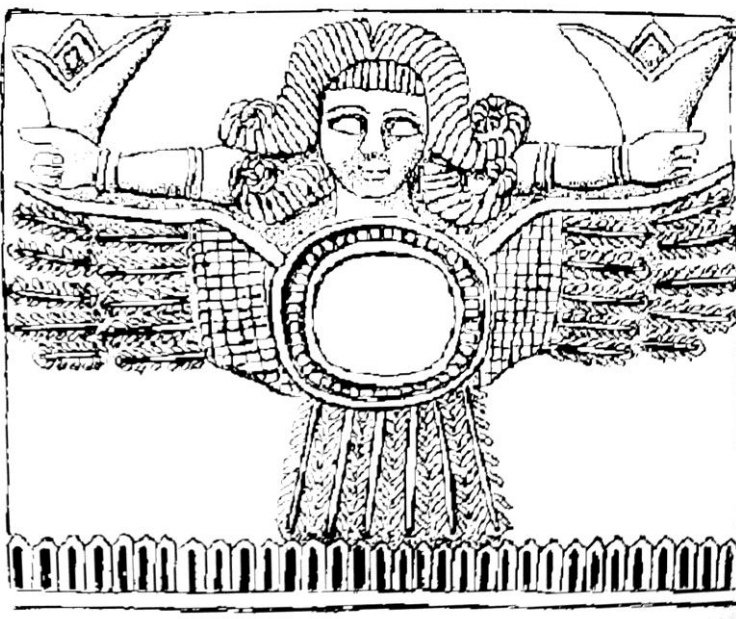
A mítosz lényege, hogy az életfolyamatokban szellemiséget észleltek, s a kultuszok révén biztosítani akarták az áramlást a szellemi és a földi élet között, istenek és ember, természet között. A mítikus **égberagadás** (szellemi-beavatási, „samanisztikus” utazás) ábrázolásai megjelennek már az őskultúrákban, így **Etana** mítoszában a suméroknál, **mannaj** csésze ábrázolásán, vagy a **madaras végű sámánfák** esetében a szkítáknál, sztyepei népeknél (ld. még Berze Nagy J.). Bálint Csanád (2002) a „hellenizmus” hatását, közvetítő szerepét említi Nagyszentmiklós „égberagadási” jelenete, vagy egyes technikai kivitelezése kapcsán, ám ez minden bizonnyal tévedés, s legfeljebb utólagos görög-keresztény hatásról beszélhetünk, pl. a kincs egyes felirataiban (Róna-Tas nyomán is inkább az ogurokat sejtethetjük a kincs mögött, 2002). A sztyepei művészek saját hagyományból meríthettek, vagy jóval régebben jutottak az egyéb stílusokhoz, motívumokhoz, mint a görögök (ld. Marszadolov, Kuzmina):

„Állatküzdelmek” (W. H. Ward, 1910., p.30, 32, 36, v.ö. Rakamazi turulos korong)

A sumér Etana-eposz „égberagadás” jelenete pecséthengereken (W. H. Ward, p. 142);
a mítoszban Etana férfi, és a termékenységet biztosító növényt keresi

Balra: termékenységitennő szárnyas napkoronggal és lótusszal (Shalmaneser erőd, Nimrud, IDD, Female Solar Deities; v.ö. hattí *estan* = napistennő), fent: a Szűz jegye, Grúzia, 12. sz. (Amiranavili, 1950)

Életfa magvait vagy haomát gyűjtő sas-istenek, óperzsa ábrázolás
(W.S.W. Vaux, 292, v.ö. szkíta és honf. kori hálófónatok!)

Életfa emberfejű őrzőállatokkal, és nőalak sasszárnyakkal,
sumér pecséthengerről (W.H. Ward, 304)

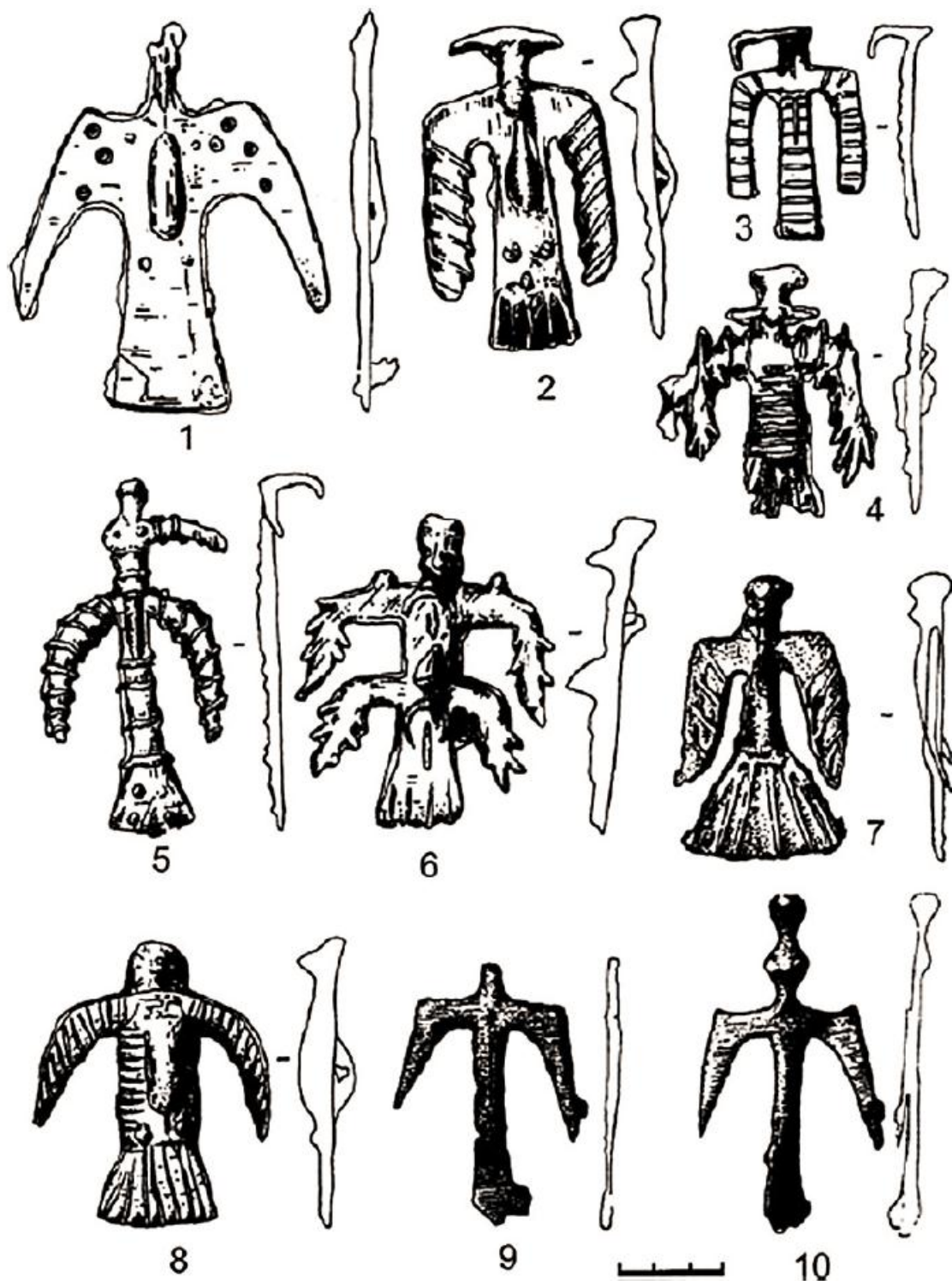
Istenség (Nimród?) kezében életfával, dámszarvassal (Vaux, 233)

„Égberagadás” és oroszlánlovas manaj arancsészén, Hasanlu, Ény.-Irán, i. e. 9. század (Metropolitan Museum, ld. B. Brentjes, és R.H. Dyson, cais-soas.com)

A közismert cserdyni (vagy Bolsije Anikova-i) ezüstitál, Szverdlovszk/Jekatyerinburg környékén, az uráli őshazánkban találták, 6-7. sz., százánida kor (Bong.-Levin, Grant., 153); Anahita vagy Ameretat istennő a Szimurggal, kezében haomával vagy az életfa magvaival, a két kis figura alul az életfákat védő és pusztító erőket jelképezheti; hiányuk a nagyszentmiklósi korszakon nem perdöntő, nyilvánvaló, hogy a tál az „égberagadásokkal” azonos minta alapján készülhetett, csupán másik mester kezétől)

Az Urál környéki ősárja népeknél is megvolt a sas kultusza, közvetetten a mítikus égberagadás-képzet, erre utal, hogy sas formájú idoloikat nagy számban találtak itt, s a fém-analízis nyomán a fejlett bronziparral rendelkező Itkul-kultúra (n.b. a szavárd-magyarok) termékeinek tartják őket, i.e. 8-3. sz. (Kor.-Epi. 285)

Amulet szkíta kurgánból (A magyar nemzet története, I. köt.)

„Szárnyas karszok” az Urál környékéről, i.e. 4. század, i.sz. 2. század (Bong.-Levin, Grant., 158-159; v.ö. írir. **Kanmrosz**, és uráli **Karsz** nevek valószínű kapcsolatát)

Ami uráli kapcsolatainkat illeti, álljon itt egy részlet az utóbbi idők egyik legátfogóbb régészeti munkájából: „... az **Andronovó** kulturális szövetség kapcsolódó ágai protoiráni (vagy indoiráni) nyelvi hovatartozásának feltételezése ahhoz a következtetéshez vezet, hogy e nyelvek elterjedése megnövekedett és részben átfedte a proto-ugor nyelvek elterjedési területét. ... Minden adat, mely az andronovószerű kultúrákra vonatkozik a nyugat-szibériai erdős-sztyeppeövbén és a déli erdőövbén, igazolja azt a feltevést, hogy **az indoiráni és a finnugor nyelvek között nagyon élénk kapcsolat** volt, amit kifejez számos kölcsönös átvétel, melyeknek egy része az i.e. 2. évezredhez kapcsolódik.” (Kor.-Epi., 159-160, ford. ZTCs., v.ö. Tóth T.)

„Égberagadás”, 7. korszó

A 7. sz. korszó (Hampel nyomán) és egy alkímiai ábra (S. Klossowsky de Rola, 1973)

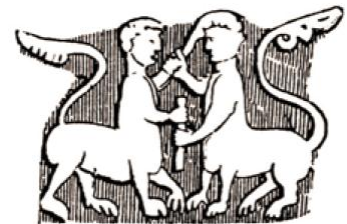
A korsó oldala... és egy görög csésze, mitológiai jelenettel, az Észak-Kaukázusból, Sziverszkaja járás (Fettich nyomán, a szerző rajza)

A 7. korsó szkíta-turáni „tetramorfjai” vagy „kerubjai” (v. ö. Ezék. 1,5-28, a bibliai szárnyas lények Ezékiel látomásában bika-, oroszlán-, sas- és emberarcúak; a Biblia összeállítói is gyakran merítettek ősbibb hagyományokból, a papság benne élt a babiloni, egyiptomi vallási képzetvilágban; erre utal, hogy e négy „lelkes lény”, vagy a Genézis történeteinek ábrázolásával már jóval a Biblia kialakulása előtt találkozhatunk Elő-Ázsiában); amikor a korsóból italt öntöttek, a kép „animált”, mozgott, és a sást is jelképesen megitta a figura

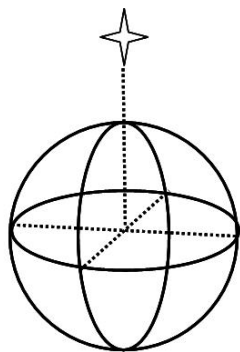

Fríg kályhacsempék, Pararli, Törökország, i.e. 7-6. század

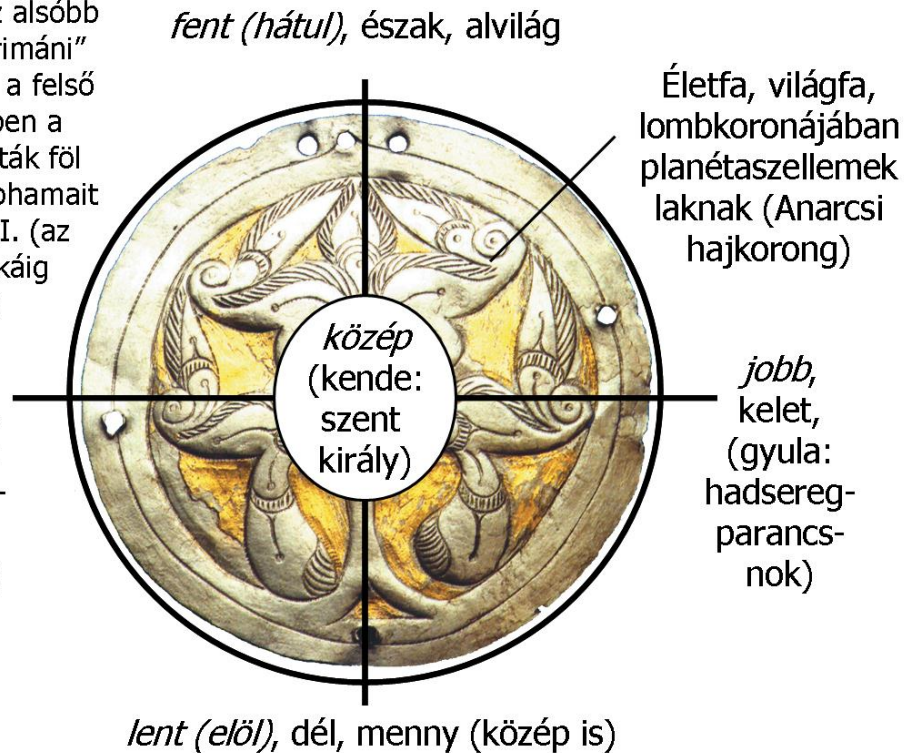

Kentaurok a görög mitológiából, és a „Lehel”-kürtről (Hampel, 1903)

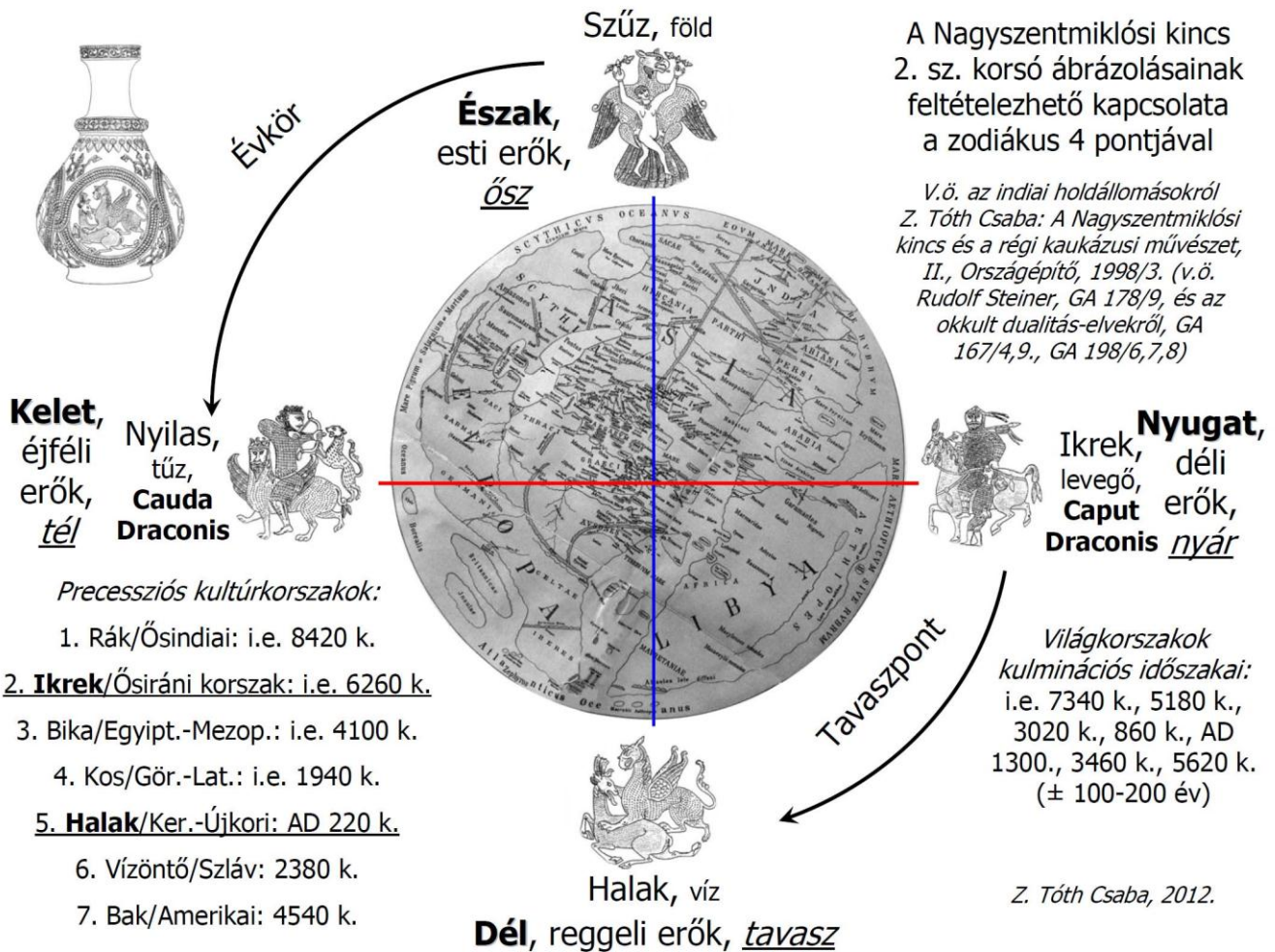
Az Avesztában (az árják délre költözése után!) észak jelentette az alsóbb világot, a poklot, ahol az „ahrimáni” hideg, a tél uralkodik, míg dél a felső világ, paradicsomi hely; ebben a szakrális összefüggésben fogták föl az irániak az északi turániak rohamait (Vendidad, I. 3,4, Darmest. I. (az Urál és Nyugat-Szibéria sokáig az árja világ része volt)

bal,
nyugat,
(horka:
közigaz-
gatási
vezető)

Az ősiráni/magyar világszemlélet vázlata; a Szent Korona keresztpántos kialakításának is ez a szakrális világtengely-összefüggésrendszer az alapja, bár a Korona bizánci-velencei keresztény alkotás, v.ö. az Aveszta életfa-mítoszáat, Rashn Yast, X. 17., északról, télről: Vend. II, VIII. 3,21, XIX. 28, Aban Yast, XXX. 129: Anahita hódprém öltözete, Bund. XXV., XXXVI. 12.

Az Avesztában (az árják délre költözése után!) észak jelentette az alsóbb világot, a poklot, ahol az „ahrimáni” hideg, a tél uralkodik, míg dél a felső világ, paradicsomi hely; ebben a szakrális összefüggésben fogták föl az irániak az északi turániak rohamait (Vendidad, I. 3,4, Darmest. I. (az Urál és Nyugat-Szibéria sokáig az árja világ része volt)

- ✚ *fent (hátsul)*, észak, alvilág
- ✚ *bal*, nyugat, (horka: közigazgatási vezető)
- ✚ *lent (elől)*, dél, menny (közép is)
- ✚ *jobb*, kelet, (gyula: hadseregpáncsnok)
- ✚ *közép* (kende: szent király)

Életfa, világfa, lombkoronájában planétaszellemek laknak (Anarcsi hajkorong)

A Nagyszentmiklósi kincs 2. sz. korsó ábrázolásainak feltételezhető kapcsolata a zodiákus 4 pontjával, V.ö. az indiai holdállomásokról Z. Tóth Csaba: A Nagyszentmiklósi kincs és a régi kaukázusi művészet, II., Országépítő, 1998/3. (v.ö. Rudolf Steiner, GA 178/9, és az okkult dualitás-elvekről, GA 167/4,9., GA 198/6,7,8)

Szűz, föld, Észak, esti erők, ősz
Nyilas, tűz, Cauda Draconis, Kelet, éjféλι erők, tél
Ikrek, levegő, Caput Draconis, Nyugat, déli erők, nyár
Halak, víz, Dél, reggeli erők, tavasz

Precessziós kultúrkorszakok:

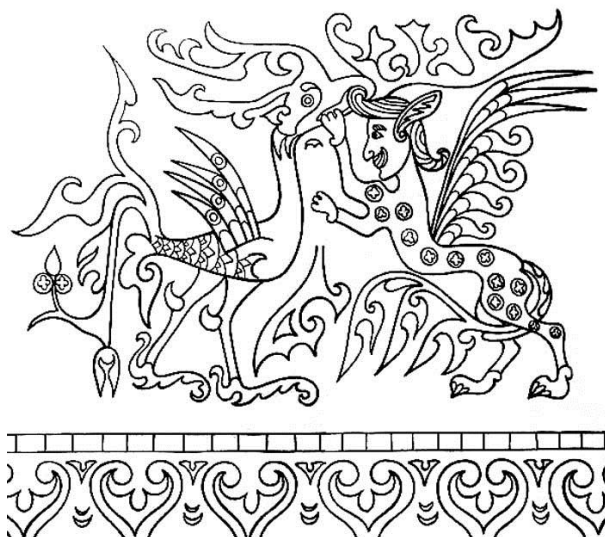
1. Rák/Ősindiai: i.e. 8420 k.
2. Ikrek/Ősiráni korszak: i.e. 6260 k.
3. Bika/Egyipt.-Mezop.: i.e. 4100 k.
4. Kos/Gör.-Lat.: i.e. 1940 k.
5. Halak/Ker.-Újkori: AD 220 k.
6. Vízöntő/Szláv: 2380 k.
7. Bak/Amerikai: 4540 k.

Világkorszakok kulminációs időszakai: i.e. 7340 k., 5180 k., 3020 k., 860 k., AD 1300., 3460 k., 5620 k. (± 100-200 év)

Évkör

Tavaszpont

A 2. korszó képei sorrendben; ha igaz az analógia, érdekes, hogy a 4 sarkalatos pont a mai, AD 220 óta tartó Halak-korszaknak felel meg, de a korszó készítője mintha észak (a sztyeppe!) felől nézné őket, felcserélte keletet és nyugatot (ld. az ogurok, hunok fejjel északra temetkeztek, míg a magyarság fejjel nyugatra, arccal a kelő nap felé temette az elhunytait); v.ö. az indiai Nakshatrák meglepő egyezéseit a korszó képeivel, és a holdpálya metszéspontjait az ekliptikán: Ikrekben a „Sárkányfej”, Nyilasban a Sárkányfarok”

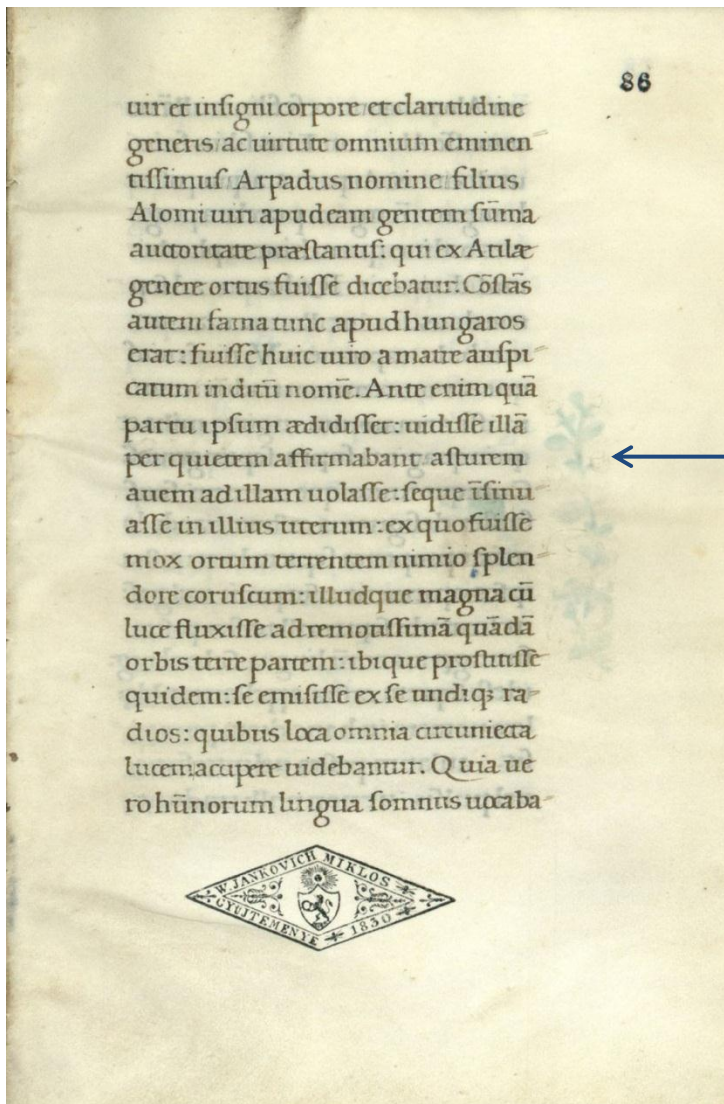

„Mítikus küzdelem”; nem szerepel a Nagyszentmiklósi kincsen, de jól illusztrálja, hogy az elő-ázsiai képtípusok, motívumok a szkítákkal is északra kerülhettek. Fent: Marduk és Bél harca, asszír pecsétthenger, Ward, 202, Marduk szkíta fokossal küzd, ami fordított átvétel; alatta: szkíta nemezkarpit rekonstrukciója, Pazirik, 5. kurgán, i.e. 5. század (Ermitázs)

Szarvasra támadó sas, Pazirik (Bongard-Levin, Grantovszkij, 129)

Az avesztai termékenység-mítosz kései megjelenése az onogur-magyar dinasztikus mondában

Petrus Ransanus, Epithoma rerum Hungarorum, 8. fejezet, Emese álmáról: „...vidisse illum per quietem affirmabant, asturem autem ad illum volasse, seque insinuasse in illius uterum, ex quo fuisse mox ortum torrentem nimo splendore corruscum, illudque magna cum luce fluxisse ad remotissimam quandam orbis terrae partem, ibique perstitisse quidem, sed emisisse ex se undique radios, quibus loca omnia circumiecta lucem accipere videbantur.” (= látásában megerősített, mert egy sólyom/astur repült hozzá, s behatolt méhébe, ahonnan azután csodálatosan fénylő patak tört elő, hatalmas fényvel áradt a földkerekség legtávolabbi részei felé, ott megállapodott ugyan, de mindenütt sugarakat bocsájtott ki magából, s a fényt az egész környék befogadni látszott; könyv-e.hu; Turóczi krónikája is „torrens persplendidissimus”-ról, ragyogó forrásról beszél, ami lényegében az éteri-lelki naperóket jelenti, ld. ZTCs.: Új napkelet, 4., 22. jegyz., és NsztM, II, Országépítő, 1998/3)

Előfordulhat, hogy egy nép a korábban már elnevezett dolgokat később egy másik nép hatására annak nyelvén kezdi elnevezni. Ez történhetett a **sassal, sólyommal** kapcsolatos szavainkkal, mítikus, termékenységi képzetekkel, melyek ogur-török nevet, jelleget kaptak, s így lett az óiráni Szaena-mítoszból **Turul-monda** az ogurok érkezése után (i. e. 7. századtól, legkésőbb AD 7-8. századtól, ld. *turul* név a voguloknál, jakutoknál, evenkiknél, vagy a Sahnámében *tughral* alakban). A Turul-mondánkban megvannak az avesztai mítosz alapelemei: madár, nőalak, termékenység/„családfa”, víz, míg az életfa rendszeresen megjelenik a honfoglalás kori művészetünkben és népmeséinkben. Ogur néprésztől eredt a hun származási hagyomány és a Turul-, valamint Csodaszarvas-mondák (székelyektől? vagy még Keleten? valószínűleg török eredetűek a Jenő és Gyarmat törzsneveink), illetve e mondák nálunk is ismertek lehettek korábban, más, szavárd-magyar, óiráni néven (ld. még Prokop.: Kuturgur és Uturgur testvérpár, azaz a 9- és 30-ogur törzsszövetségek szarvast üzve találják meg az utat a Meótiszon át; v.ö. nővé változó szarvas a kaukázusi oszéték Nart-mondáiban, a perzsa 1001 nap meséiben, s a hatlábú szarvas, a Jávorcsillag/Nagymedve *szarp, szorb* neve az obi „ugoroknál”, ill. a nyolclábú *szaraba* Indiában, Atharva Véda, V. 1., 9, Bong.-Lev., Grant., 125). **Lovas szavaink** is átalakultak a késő iráni nomádok hatására a ma használtakra, korábban az ósiráni szavainkat használhattuk (szavárd-aszpa = lovas szavárd, ld. -aszpa az óiráni, óturáni személynevekben; v.ö. a ló, ló tartás kusán szavai, Harmatta, 1997).

A Nagyszentmiklósi kincs készülhetett **Kuvrat, onogur-bolgár kán** egyik anyai őse részére, amikor az nőül ment Attila fia Irnikhez, vagy valamelyik utódjának, talán a Meótisznál maradó Batbajánnak, másképp Bezmernek, aki kazár szövetségben egy győztes hadjárat vagy ugyancsak fejedelmi házasság révén jutott a pompás étkészlethez (a 21. sz. csészén a török nyelvű görög betűs felirat *Bojla, Butaul* személynevei és a *zoapan/csoban/ispán* méltóságnév, a Csaba személynév „eredetije”, ismert volt a bolgároknál és a türköknél is; a csoban/zsupán tisztségnev nem szláv eredetű, hanem ötörök, s kínai forrásokban *ch'up-an* alakban szerepel, ld. Maenchen-Helfen, *The World of the Huns*, 1973, 396, 402-403). Az sem kizárható, hogy egy **onogur-hun** és **szavárd-magyar** dinasztikus házasság révén éppen az Árpádok őseihez került a kincs, majd utolsó tulajdonosa, leginkább a már korábban feltételezett Ajtony, a Nagyszentmiklós falu körüli területek egykori ura, az istváni üldözések miatt jókor eláshatta. Hozzá kell tennünk azonban, hogy a 2. korszó „turáninak” nevezett győztes fejedelme **szarmata** rövidfejű antropológiai típust is megjeleníthet; a szarmaták iráni nomádok voltak, páncélviselőik, állatalakos művészeti stílusuk ismert, s koponyaalkatuk közel állt a bronzkori andronóviákhoz és a honfoglalókhoz egyaránt (Tóth T., Éry, v.ö. Anonymus, 14., 32.: a „hungar”/onogur a honfoglalók gúnyneve volt), míg a szkíták hosszúfejű európidok voltak. Még mélyebbre ásva, Nagyszentmiklós tükrözi a déli kultúrák, elsősorban az ősi Elő-Ázsia, és a sztyeppe irányából a bronzkor végétől (i.e. 1500-1200) ismét benépesülő Irán felfogását, művészeti stílusát, melynek ismerete elsősorban volgai-meótiszi ogur-hun és szavárd-magyar, esetleg kárpát-medencei késő avar ötvös(-ök)-re utalhat, a közép-ázsiai, kaukázusi (inkább alán, szarmata, mint örmény, grúz vagy görög) mesterek mellett. Bizánc más úton, később, vagy épp sztyeppe mester révén merített ebből az ősforrásból (ld. a képrombolás korszaka után keletkezett magyar Szent Korona vagy a velencei Pala d'Oro oltártábla zománcképeinek „iráni” díszítőelemeit).

Nem arról van szó, hogy mindenáron ősi magaskultúrákban gyökereztessük a sztyeppe művészet emlékeit (s ezáltal a magyarságot), hiszen mind a mitológiai vonatkozások, mind a természeti, emberi környezet, győztes és legyőzött fejedelmek, állatküzdelmek, égberagadások és vadászatok adottak voltak az ázsiai sztyeppéken is évezredek keresztül, sőt talán jellemzőbb módon, mint délen. Mindössze a *lehetséges* összefüggésekre akartunk rámutatni, a régészeti, történeti, vallástörténeti *tények* alapján, de arra is, hogy a magyar, ogur/szavárd-magyar honfoglalás lényegében nem a Kelet vagy Ázsia honfoglalása volt a Kárpát-medencében, hanem az *eredeti* indoiráni népek családjába tartozó néptörzseink utolsó hulláma Európa benépesítésében, egy nagyon enyhe mongoloid beütéssel. Csupán a sztyeppe, erdős-sztyeppe nomadizmus, a nagyállattartó, lovas-harcos jelleg, felfogás volt ősbibb és szokatlanabb a 9-10. századi – olykor, a kereszténység ellenére „barbárabb”, elmaradottabb – Európa számára.

Utóhang

A rejtély mindazonáltal rejtély marad. Az ábrázolások elemzésével közel kerülhetünk a kincs készítői környezete vagy az egykori tulajdonos(-ok) felfogásához, de ez nem tárja fel a kincs valódi eredetét (ha valóban ogurokhoz köthető, ez arra is mutathat, hogy e rokonnépünk, hozzánk hasonlóan, az ósiráni, pre-zoroasztrianus vallást követte, s ők is az andronóviák utódai lehettek, akik azonban keletebbre, az Altáj-hegységen túlra hatoltak a történelmük során). Nagyszentmiklós pompás aranyedényei, ábrázolásai némán ragyognak, akár csak ősmúltunk titkai a felszín alatt, s mindig újra megérintik a kutatókat, nemzedékről-nemzedékre. Talán a kincs „üzenete” éppen ez: ahogy a sas az égbe ragadja a korszó alakjait, úgy emelkedik fel szellemünk is az ember és a világ titkainak megértéséhez, s „örök ellenfeleink”, a tévedések legyőzéséhez.

Időrendi vázlat

i.e. 7. évezred: iráni őskor (Aveszta ősi rétegei, első város, első Zarathustra, aki pap, harcos és földművelő, Irán-Turán háborúk)

i.e. 5-4. évezred: ló háziasítása a sztyeppén, bronzkor

i.e. 2300-2000 k.: kelet-iráni népek a Dél-Urálhoz költöznek (*Szintasta*, „erődvárosok országa”, küllős kerekű szekér, ló hátalása megkezdődik, nyereg, lószerszám kialakulása, tűzkultusz, állatáldozat, fejlett bronzipar, kerámia); utódkultúrák: *Petrovka, Alakul, Fjodorovo* (szavárd-magyarok)

i.e. 1750-1500 k.: északi gyarmatosítás, első kapcsolat a „finnugorokkal” (erdőövi őslakók), feleségszerzés, javak, technikák, nyelv, kultúra cseréje; iráni-finnugor vegyeskultúrák (*Cserkaszkul, Mezsovka*); keleten nomád kultúrák kialakulása (szkíták), árják nagy része a sztyeppéről Iránba, Indiába költözik

i.e. 800 k.: vaskor, *Itkul-kultúra* (Hérod.: „isszedonok”, az Iszet-folyónál, Szintasta-Mezsovka gyökerű szavárd-magyarok); letelepült, pásztori, állattenyésztő kultúra, főként bronzművesség; újabb kapcsolat a „finnugorokkal” (*Gamajun*)

i.e. 700 k.: *szauromaták* a Dél-Urálnál, ogurok a Tobol-Irtisnél (*Szargat*), erődített és nyílt települések, kurgán-temetkezések, nagyállattartás, félnomadizmus

i.e. 500 k.: szakák a Tobol nyugati oldalánál (*Gorokovo*), erődített és nyílt települések, kurgán-temetkezések, kapcsolat az itkuliakkal (akik a szauromatákkal is kereskednek) és a szargatiakkal (akik kiterjesztik befolyásukat az Urál és az Altáj között); újabb „szarmata” törzsek megjelenése; itkuliak fokozatosan nomadizálódnak

i.e. 300 k.: a hunok első megjelenése a Szargat-kultúra keleti részén (*Szidorovka, Iszakovka*); az Itkul- és Gorokovo-törzsek az Uráltól nyugatra költöznek a szarmaták szomszédságába

i.e. 4-3. század: a szauromaták elfoglalják Európai Szkítiát, a szarmaták egy része visszamegy Kelet-Iránba (az Achaemenida perzsa birodalom legyőzése, Párthia felemelkedése)

i.e. 2. század: alánok felemelkedése (Kang-kü, majd Kelet-Európa, Észak-Kaukázus), jüe-csik (kusánok), vuszunok (aorszok, varsányok), részben Közép-Ázsiába mennek (Greko-Baktria legyőzése)

AD 2. század: a *hunok* nagy tömegben elindulnak Mongóliából, és egy részük a Szargat kultúrában telepszik le, másik részük Kelet-Iránba költözik a Jaxartészhez (későbbi heftaliták)

AD 1-2. század: *magyarok és szavárdok* első megjelenése a nyugati forrásokban: *Metere, Mattzaris, Materi, Sardi Scythae, Souardeni, Sardenae*

375: a *hunok, ogurok* és szövetségeseik átkelnek a Volgán és megdöntik az alánok uralmát

AD 453: Attila király halála; a korábbi hun törzsszövetség szétesik, Attila fiainak harcai a nem-hun törzsekkel (Jordanes, 50, 266, Almos)

463: *avar* támadás hatására a *szabirok* (szabir/szovárd-magyarok) megtámadják az ogurokat (Priscus), valószínűleg a Volga-Don-Meótisz térségében

520: Boarek, *szabir* királynő a bizánciak oldalán harcol seregével a hunok (Tyrax és Glones) ellen, akiket legyőznek

555: lazikai háborúban a *szabirok* és alánok a bizánciak oldalán, a hunok, ogurok a perzsákkal (változó szövetségek, néha testvérharcok)

558: avarok a Kárpát-medencébe költöznek (közép-ázsiai var és chiön/hun törzsek, elenyésző mongoloid elemmel)

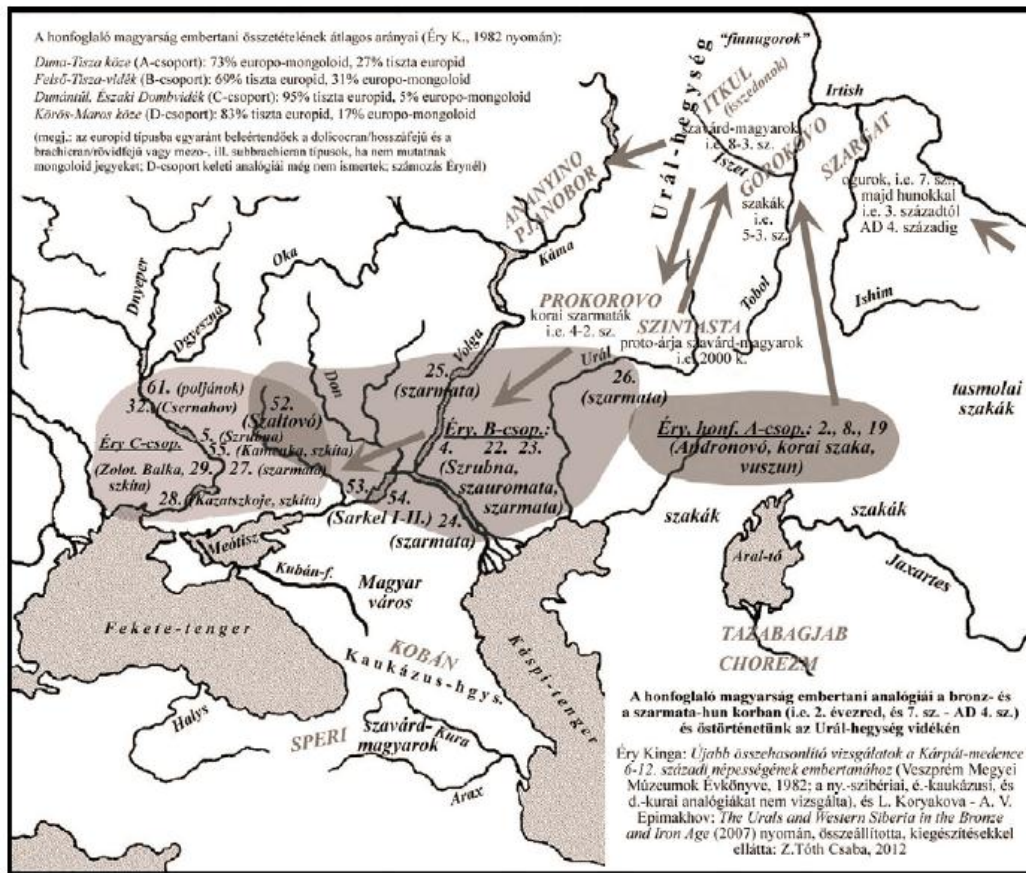
610 k.: Onogoria a Meótisznál (onogurok országa, Kuvrat kán)

630 k.: *kazárok* (nyugati türkök) megjelenése, uralmuk alatt egyesítik a sztyeppéi törzseket

631: Kuvrat onogur-bolgár kán 5 fia közül Kuber a Kárpát-medencébe, Kotrag a Volgához megy, Batbaján a Meótisznál marad; szavárd-magyar és onogur kapcsolatok kezdete (?)

8-9. század: besenyő támadás; *szavárdok* elköltözése a Dél-Kaukázusba

895: magyar honfoglalás a Kárpát-medencében, „Hungaria/Onoguria” (régí nevünk: *Savartoiasphaloi* = szavárd-aszpa, Konst. DAI, 38., 950 k., magyar követek közlése alapján)

A honfoglaló magyarság embertani analógiái és a régészeti kultúrák
 A magyarság kialakulásának, fejlődésének vázlatja a proto-indoiráni kortól az államalapításig,
 a régészeti, antropológiai, nyelvtudományi kutatások és a történeti források fényében
 Z. Tóth Csaba, 2012.

Hivatkozások:

- ✚ László Gy., Rácz I.: A Nagyszentmiklósi kincs, 3. kiadás, 1977.
- ✚ Z. Tóth Csaba: A Nagyszentmiklósi kincs és a régi kaukázusi művészet, I. Östörténet, II. Motívumpárhuzamok, Országépítő, 1998/2,3., orszagepito.hu
- ✚ A Nagyszentmiklósi kincs – az avarok aranya, Bp., MNM, 2002.
- ✚ Hampel J.: A Nagyszentmiklósi kincs, Archeologiai Értesítő, 1884.
– : A Lehel-kürt, Arch. Ért., 1903.
- ✚ Natalia V. Fedorova: Volga Bulgaria Silver of the 10th-14th centuries (on materials of the Trans-Urals collections), transoxiana.org
- ✚ The Zend Avesta, I-II., Vendidad, Yasts and Shirozah, ford. J. Darmesteter, archive.org
- ✚ Greater Bundahisn, B.T. Anklesaria, Bombay, 1956., Yasna, K.F. Geldner, avesta.org, Denkart, irantari.kh.com, iranica.com
- ✚ E. W. West: Pahlavi Texts, I-V. (Minokhirad)
- ✚ K.F. Geldner: Avesta, Stuttgart, 1896.
- ✚ F. Hančar: Einige Gürtelschliessen aus dem Kaukasus, Eurasia Septentrionalis Antiqua, 1931.
– : Kaukasus-Luristan, ESA, IX., 1934.
- ✚ P. O. Skjærvø: Introduction to Zoroastrianism, 2006.
- ✚ A.V. William Jackson: Zoroaster, 1899.
- ✚ W.S.W. Vaux: Nineveh and Persepolis, London, 1851.
- ✚ W.H. Ward: The Seal cylinders of Western Asia, 1910.
- ✚ Iconography of Deities and Demons, religionswissenschaft.unizh.ch, 2008.
- ✚ Baksi Iman: Djagfar Tarihy, 1-2. köt., Orenburg, 1994., szerk. F. G.-K. Nurutdinov és R. S. Saripov
- ✚ Berze Nagy J.: Az égigérő fa, Pécs, 1958.
- ✚ Bongard-Levin, Grantovszkij: Szkítiától Indiáig, Bp., 1981.
- ✚ Diószegi Vilmos: A pogány magyarok hitvilága, 4. kiadás, 1983.
- ✚ Fettich N.: A honfoglaló magyarság fémművészete
- ✚ Kmoskó Mihály: Mohamedán írók a sztyeppe népeiről, I. 1997, II. 2000.
- ✚ Tóth Tibor: A magyarság etnogenezise, Turán, 2009/1.
- ✚ Éry Kinga: Újabb összehasonlító statisztikai vizsgálatok a Kárpát-medence 6-12. századi embertanához, Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 1982.
- ✚ Harmatta J.: A magyar nyelv iráni jövevényszavai, in Honfoglalás és nyelvészet, 1997.
- ✚ L. Marszadolov: Kimmer és kisázsiai hagyományok az Altáj-hegységben, Turán, 2009/3.
- ✚ E. Kuzmina: Korai városias életmódból a nomadizmusba, Turán, 2010/1.
- ✚ L. Koryakova – A.V. Epimakhov: The Urals and Western Siberia in the Bronze and Iron Age, 2007.
- ✚ Z. Tóth Csaba: Magyar őstörténeti tanulmányok, Mikes Int., Hága, 2010.
– : Restitutio Historiae Veterum Magarii, 2012.
– : Isszedónia: emberevés, nőtisztelet, igazságosság – vaskori kultúrák az Iszety-folyó térségében és a szavárd-magyarok, 2012

AJANTA.

I. PAINTED PANEL FROM CEILING OF CAVE I.

J. Burgess.

W. GRIGGS, PHOTO LITH. LONDON. S. E.

Indo-szkíta vagy kusán király, Adzsanta,
I. barlang, i.e. 2-1. század (Fergusson, 1880)

Z. TÓTH, Csaba: A Few More Words on the Treasure of Nagyszentmiklós

In this paper the author provides a very detailed analysis of the civilizational roots of the Treasure of Nagyszentmiklós. This analysis is the result of his many years long dedicated reserach of the ancient civilizations of Iran and Turan.

